

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Etnologia na Uniwersytecie Śląskim

Author: Irena Bukowska-Floreńska

Citation style: Bukowska-Floreńska Irena. (2011). Etnologia na Uniwersytecie Śląskim. "Studia Etnologiczne i Antropologiczne" (T. 11 (2011), s. 11-44).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Irena Bukowska-Floreńska

Uniwersytet Śląski
Katowice

Etnologia na Uniwersytecie Śląskim

W środowisku śląskich etnologów o potrzebie uruchomienia studiów etnologicznych na Uniwersytecie Śląskim dyskutowano od momentu jego powstania w 1968 roku, a nawet dużo wcześniej. Bazę do działań w tym kierunku stanowił dorobek badawczy etnologów i folklorystów związanych z tutejszym muzealnictwem, Polskim Towarzystwem Ludoznawczym, Śląskim Instytutem Naukowym, a od lat siedemdziesiątych XX wieku – z Uniwersytetem Śląskim.

Tradycje badań etnologicznych, kolekcjonerska działalność tutejszych muzeów, zwłaszcza zaś Muzeum Śląskiego i Instytutu Śląskiego, we współpracy naukowo-badawczej z uczonymi z Krakowa, sięgały okresu międzywojennego XX wieku¹. Po 1945 roku muzea, Śląski Instytut Naukowy oraz Biblioteka Śląska, do czasu powstania Uniwersytetu Śląskiego, stanowiły ośrodek naukowej myśli humanistycznej. Organizatorami etnologicznych i archeologicznych badań byli przede wszystkim pracownicy muzeów, kontynuujący bliską współpracę z Uniwersytetem Jagiellońskim i Akademią Umiejętności, później Polską Akademią Nauk w Krakowie. Materiały badawcze publikowano najczęściej w rocznikach naukowych miejscowych muzeów², w różnych ogólnopolskich rocznikach i kwar-

¹ I. Bukowska-Floreńska: *Etnologiczne relacje Krakowa i Górnego Śląska*. W: „Rocznik Muzeum Górnos Śląskiego w Bytomiu”. „Etnografia”. T. 10: *Kraków a Góry Śląsk – wzajemne relacje*. Red. M. Lipa-Kuczyńska. Bytom 1997, s. 39–44.

² Były to: „Rocznik Muzeum Górnos Śląskiego w Bytomiu”, „Zeszyty Gliwickie”, „Kronika Miasta Zabrze” i inne.

talnikach etnograficznych, w pracach zbiorowych i opracowaniach samodzielnych³. Indywidualny dorobek naukowy sprzyjał podnoszeniu kwalifikacji i zdobywaniu stopni naukowych z zakresu etnografii, co następnie umożliwiło niektórym podjęcie pracy na Uniwersytecie Śląskim i Uniwersytecie Wrocławskim.

Uruchomienie studiów etnologicznych zostało poprzedzone wprowadzeniem – w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku – zajęć z zakresu folkloru muzycznego dla studentów kierunku wychowanie muzyczne oraz równoległe wykładów i zajęć praktycznych z etnologii i muzealnictwa na kierunkach pedagogika pracy kulturalno-oświatowej oraz wychowanie plastyczne.

Na kierunku wychowanie muzyczne prowadzono wykłady z zakresu folkloru słownego i muzycznego, instrumentarium ludowego oraz o tej tematyce seminaria magisterskie. Tu także w 1973 roku powstało studenckie Koło Naukowe Folklorystów, które – począwszy od 1975 roku – uczestniczyło w kilkunastu obozach naukowych. W ich ramach studenci – pod kierunkiem Adolfa Dygacza, Krystyny Turek i Alojzego Kopoczka – prowadzili badania na terenie całego Śląska, a w szczególności w Beskidzie Śląskim i Żywieckim, na Zaolziu, oraz uczestniczyli w penetracjach badawczych na terenie Karpat. Rejestrowali ludowe utwory wokalne i instrumentalne związane szczególnie z obrzędowością, uczyli się zapisu melodii, tekstu, opisu badanych zjawisk kulturowych i instrumentów ludowych. Brali też udział, jako obserwatorzy, w kolejnych edycjach Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym, w sesjach naukowych i imprezach Tygodnia Kultury Beskidzkiej. Wyniki tych badań znalazły odbicie w pracach magisterskich i publikacjach naukowych – artykułach, pracach zbiorowych i autorskich wydawanych w latach 1989–1994⁴.

Począwszy od 1978 roku, zaczęto prowadzić wykłady ze sztuki ludowej, muzealnictwa i seminaria magisterskie z tego zakresu na kierunkach wychowanie plastyczne oraz pedagogika pracy kulturalno-oświatowej. Były to, obok wykładów

³ Zob. M. N i e w i a d o m s k a: *Bibliografia etnografii polskiej za lata 1961–1969*. Cz. 1–2. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982–1983; J. K o ś c i e l s k a: *Bibliografia etnografii polskiej za lata 1986–1990*. Łódź–Wrocław 1996 [Wydawana przez Ośrodek Dokumentacji i Informacji Etnograficznej PTL].

⁴ Wykładowcy: Adolf Dygacz, Krystyna Turek, Ewa Bocek, Alojzy Kopoczek. Zob. A. K o p o c z e k: *Folklor w wychowaniu muzycznym*. W: *O kształceniu pedagogiczno-artystycznym. Z doświadczeń Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, 1971–1980*. Red. R. M r ó z e k. Katowice 1980, s. 101–106; K. T u r e k: *Pieśni ludowe na Górnym Śląsku w XIX i w początkach XX wieku. Charakterystyka poetycko-muzyczna źródeł*. Katowice 1986; T a ż: *Ludowe zwyczaje, obrzędy, pieśni pogrzebowe na Górnym Śląsku*. Katowice 1993; A. K o p o c z e k: *Ludowe narzędzia muzyczne z ceramiki na ziemiach polskich*. Katowice 1989; T e n ż e: *Instrumenty muzyczne Beskidu Śląskiego i Żywieckiego. Aerofony proste i ich repertuar*. Przedmowa A. D y g a c z. Bielsko-Biała 1983; T e n ż e: *Górnośląska pieśń ludowa w badaniach naukowych*. „Zwrot” 1988, nr 1, s. 58–59; A. D y g a c z: *Pieśni ludowe miasta Katowic. Źródła i dokumentacja*. Katowice 1987. Zob też: I. B u k o w s k a - F l o r e n s k a: *Udział studentów w badaniach nad kulturą ludową*. W: *O kształceniu pedagogiczno-artystycznym. Z doświadczeń Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie 1971–1980*. Red. R. M r ó z e k. Katowice 1980, s. 107–117.

i ćwiczeń z antropologii kulturowej i socjologii kultury⁵, wykłady fakultatywne i monograficzne z etnografii Polski, Europy, sztuki ludowej i muzealnictwa⁶ oraz seminaria magisterskie. Równocześnie podjęto badania społeczności przemysłowych w ramach obozów naukowych, organizowanych dla studentów kierunku pedagogika kulturalno-oświatowa. Koncentrowano się na problemie badawczym: *Funkcjonowanie tradycji w społecznościach industrialnych w Rybnickiem i Katowickiem*. Badania – prowadzone przez 20-osobowe grupy studentów w czasie trzytygodniowych pobyków w terenie – obejmowały szerokie spektrum wiedzy na temat tradycji kulturowej miejscowych społeczności wiejskich, podmiejskich i miejskich, obserwowano procesy zmian i tworzenie się nowej tradycji. Przeprowadzono wywiady (opisy i nagrania), zebrano dokumentację fotograficzną (sporządził ją fotograf Tadeusz Popiel, pracownik Uniwersytetu). Efektem 8 obozów naukowych prowadzonych pod kierunkiem Ireny Bukowskiej-Floreńskiej w latach 1978–1986 były prace magisterskie i publikacje⁷. Materiały te zapoczątkowały utworzone w 1995 roku archiwum etnograficzne przyszłego Instytutu Etnologii⁸. W roku akademickim 1978/1979 na kierunku pedagogika kulturalno-oświatowa powstało pierwsze studenckie Koło Naukowe Etnograficzne.

Po przekształceniu kierunku pedagogika pracy kulturalno-oświatowej w specjalność animacja społeczno-kulturalna na kierunku pedagogika w 1994 roku powołano – w ramach tejże specjalności – profil etnologiczno-regionalny, obok profili ekspresji twórczej oraz językowo-literackiego. Wprowadzono na nim przedmioty kursowe z zakresu etnologii ogólnej, socjologii kultury i antropologii kulturowej, etnologii Polski i Europy, sztukę ludową, muzealnictwo, wiedzę o Śląsku, etnograficzne wykłady monograficzne i etnograficzne seminarium magisterskie. Absolwenci podejmujący później pracę w regionalnych placówkach kulturalnych czy szkolnictwie doskonale radzili sobie z lokalną działalnością regionalistyczną, z przygotowaniem do zajęć w ramach tzw. regionalnej ścieżki międzyprzedmiotowej, a nawet w opracowywaniu do niej programów i zeszytów ćwiczeń Z tego grona wywodzili się też niektórzy pierwsi asystenci Zakładu Etnologii⁹.

⁵ Prowadzili je Antoni Gładysz oraz Halina Rusek.

⁶ Prowadziła je Irena Bukowska-Floreńska.

⁷ I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a: *Spoleczno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach industrialnych Górnego Śląska*. Katowice 1987; T a ż: *Wpływ industrializacji i urbanizacji na kształtowanie się współczesnego obrazu kultury ludowej na Górnym Śląsku*. W: *Kultura ludowa sercem Śląska*. Red. B. B a z i e l i c h. Wrocław 1988, s. 258–278; *Wspólnota i odrębność regionalna. Z problematyki tradycji, wartości symbolicznych i ludycznych kultury*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a. Rybnik 1994; *Symbole kulturowe, komunikacja społeczna, społeczności regionalne. Studia*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a. Katowice 1995.

⁸ Ich kopie znajdują się w Muzeum w Rybniku, które było sponsorem badań.

⁹ Byli to: Grzegorz Odoj, Andrzej Peć, Mariusz Makowski. W latach 2002–2003 ukazała się pierwsza seria wydawnicza zeszytów do ćwiczeń do realizacji edukacji regionalnej w nauczaniu zintegrowanym w klasach I–III, opracowana przez Zespół Redakcyjny: Andrzej Peć, Małgorzata Peć,

Działania te, realizowane dzięki obecności grona specjalistów¹⁰, wzmogły zainteresowanie etnologią studentów studiów dziennych i zaocznych oraz kandydatów na studia. Zachęciło to zespół pracowników ówczesnego Instytutu Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze oraz Instytutu Wychowania Muzycznego do przygotowania konkretnego projektu studiów etnologicznych, który z odpowiednim uzasadnieniem i dokumentacją został w 1994 roku zatwierdzony przez Radę Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie oraz Senat Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W opracowaniu programu studiów wzorowano się na programach realizowanych na uczelniach: Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Łódzkim oraz Uniwersytecie im. Karola w Pradze. Brano też pod uwagę specyfikę regionu śląskiego jako terenu pogranicza, prowadzone już tu badania, konkretne potrzeby społeczne, które sugerowały konieczność uwzględnienia pewnej specyfiki programowej. Informacja o tym znalazła się w opisowym uzasadnieniu potrzeby powołania kierunku etnologia na Uniwersytecie Śląskim; stanowił on część wniosku skierowanego do Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Powstanie i rozwój kierunku etnologia

W styczniu 1995 roku Uniwersytet Śląski otrzymał decyzję Ministerstwa Edukacji Narodowej, z grudnia 1994 roku, dotyczącą zgody na powołanie kierunku etnologia¹¹. Od 1 października 1995 roku studia podjęło 34 studentów. W tym samym roku powołano Zakład Etnologii, przekształcony z czasem w Katedrę Etnologii w Instytucie Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze, powierzając kierownictwo profesorowi Uniwersytetu Śląskiego dr hab. Irenie Bukowskiej-Floreńskiej, pełniącej jednocześnie funkcję dyrektora Instytutu Nauk Społecznych i Nauk

Grzegorz Odoj, zatytułowana *Tu żyję – tu mieszkam* (Kielce, Wydawnictwo MAC Edukacja). Były to np. zeszyty: *Chelmek moje miasto; Rybnik moje miasto; Bielawa moje miasto; Babiak moja gmina*.

¹⁰ Zajęcia prowadzili zarówno pracownicy etatowi: Irena Bukowska-Floreńska i Halina Rusek, jak i zatrudnieni na podstawie umowy zlecenia: Mariusz Makowski i Bernadetta Turno.

¹¹ Decyzja Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego nr DNS 3-0143-78 IJL/94 z dnia 21 grudnia 1994 roku na wniosek Uniwersytetu Śląskiego zgodnie z załączonym planem studiów, opracowanym przez Radę Kierunku Etnologia, złożoną z samodzielnych pracowników nauki w Instytucie Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze oraz w Instytucie Wychowania Muzycznego. W jej skład wchodził: dr hab. prof. UŚ Irena Bukowska-Floreńska – etnolog, prof. zw. dr hab. Karol Daniel Kadłubiec – filolog, folklorysta, prof. dr hab. Alojzy Kopoczek – etnolog, etnomuzykolog, dr hab. prof. UŚ Wiesława Korzeniowska – historyk kultury, dr hab. prof. UŚ Edmund Rosner – filolog, regionalista, dr hab. prof. UŚ Michał Heller – historyk, regionalista, dr hab. prof. UŚ Krystyna Tuerek – etnolog, etnomuzykolog, dr hab. prof. UŚ Adam Jonkisz – filozof, dr Halina Rusek – socjolog kultury.

o Kulturze. Istotnym oparciem dla powstałego przy Zakładzie Etnologii kierunku etnologia była współpraca z Zakładem Folklorystyki w Instytucie Muzyki, kierowanym wcześniej przez prof. dr. hab. Adolfa Dygacza, a w tym czasie – przez prof. zw. dr. hab. Karola Daniela Kadłubca. Od początku powstania kierunku etnologia w programie studiów od IV roku wprowadzono specjalności: etnologiczno-antropologiczną (opiekun: prof. dr. hab. I. Bukowska-Floreńska) i etnologiczno-folklorystyczną (opiekun: prof. zw. dr. hab. K.D. Kadłubiec), później, od 1999 roku, dodano jeszcze specjalność etnologiczno-religioznawczą (opiekun: prof. dr. hab. H. Rusek), która z uwagi na trudności w pozyskaniu wykładowców istniała zaledwie przez 3 lata – do 2001 roku.

W maju 2000 roku pierwsi studenci etnologii złożyli egzamin magisterski. W roku akademickim 2001/2002 na kierunku etnologia na Uniwersytecie Śląskim studiowało już 250 studentów, a ośrodek cieszyński, jako piąty w kraju, przeszedł na dwustopniowy system studiów: trzyletni licencjat i dwuletnie studia magisterskie, z uwzględnieniem punktowego systemu rozliczenia (ECTS). Pozwoliło to na wprowadzenie przedmiotów fakultatywnych, które, z jednej strony, są odbiciem zainteresowań badawczych wykładowców i ściślej określają specyfikę studiowania na Uniwersytecie Śląskim, z drugiej – przez stosowne rozszerzenie problematyki studiowania dają możliwość zapoznania studentów z procesami współczesnych zmian społecznych i kulturowych w Europie Środkowo-Wschodniej.

Od roku akademickiego 1999/2000 uruchomiono studia niestacjonarne, które rozpoczęło 40 studentów. W tym samym roku powołano roczne studia podyplomowe pod nazwą dziedzictwo kulturowe dla nauczycieli historii, języka polskiego i geografii, uzyskując na ten rok i następny 2000/2001 grant dydaktyczny z MEN. Program studiów opracował zespół pracowników Zakładu Etnologii pod kierunkiem profesora UŚ dr. hab. Zygmunta Kłodnickiego, który otrzymał nominację na kierownika tych studiów. W czerwcu 2000 roku studia podyplomowe ukończyło 120 absolwentów, a w roku 2001 – 80 osób. Absolwenci do dziś zachowują kontakt z cieszyńskim ośrodkiem etnologicznym, korzystając z konsultacji dotyczących wiedzy o kulturze ludowej.

Na podstawie doświadczeń pierwszych lat funkcjonowania kierunku etnologia i zaleceń Uczelnianej Komisji Akredytacyjnej, uwzględniając poszerzające się potrzeby studentów, wynikające z realiów bieżącego życia, stopniowo modyfikowano plany studiów stacjonarnych i niestacjonarnych, co pozwoliło na podniesienie standardu kształcenia, potwierdzonego Certyfikatem Państwowej Komisji Akredytacyjnej przyznanym w 2004 roku na okres 5 lat. Odtąd dyplomy magisterskie etnologów, z załączonymi suplementami zawierającymi wykazy studiowanych przedmiotów oraz informację o wybranej przez nich specjalności, tłumaczone na język angielski, honorowane są za granicą (kilka osób po studiach zawodowych na tej podstawie uzyskało pracę z zakresu marketingu kultury bądź mogło kontynuować inne studia humanistyczne w Londynie).

Zmniejszająca się systematycznie liczba studentów wybierających specjalność folklorystyczną skłoniła kierownictwo kierunku do rezygnacji, od roku akademickiego 2005/2006, z podziału na dwie specjalności. Aby zachować specyfikę studiów na Uniwersytecie Śląskim, wprowadzono kilka przedmiotów z zakresu folklorystyki i etnologii religii do ogólnego kanonu przedmiotów obowiązkowych i fakultatywnych. Obecnie obowiązuje dwustopniowa forma studiów: trzyletnie studia zawodowe zakończone licencjatem oraz dwuletnie uzupełniające studia magisterskie. Nauka w ciągu pierwszych 3 lat nie tylko obejmuje obowiązujące minimum programowe, ale oferta studiów poszerzona została o nowe przedmioty, także z zakresu kultury współczesnej i folklorystyki. Studia magisterskie uzupełniające obejmują, obok seminarium, szeroki wachlarz tematyczny z zakresu antropologii kultury.

Studenci uczęszczają na zajęcia obowiązkowe i fakultatywne. Do przedmiotów obowiązkowych należą zarówno zajęcia kierunkowe, jak i uzupełniające ogólnohumanistyczne (dotyczy to zwłaszcza kanonu zawodowego). Celem kształcenia na kierunku etnologia jest przygotowanie absolwenta umiejącego dostrzec i zrozumieć – nie tylko w pracy badawczej, ale również w praktyce – kulturowe podłoże każdej sytuacji społecznej, starano się zatem dobrać taki rodzaj wykładów, ćwiczeń, konwersatoriów i seminariów, który mógłby to umożliwić. Obejmują one – obok przedmiotów podstawowych: etnologia Polski, Europy, etnologia społeczności pozaeuropejskich, etnologia religii i antropologia zjawisk religijnych, sztuka ludowa i nieprofesjonalna, folklor środowiskowy, muzealnictwo – także przedmioty takie, jak: etnologia Słowacji, Czech i Moraw, problemy społeczno-kulturowe pograniczy i Europy Środkowej, kultury społeczności polonijnych, kultury mniejszości narodowych i grup etnicznych, kultury Indonezji i Afryki, współczesne kultury amerykańskie, tradycja kulturowa Romów i tradycje kulturowe Żydów, antropologia etniczności, antropologia miasta, antropologia ekologiczna (w kontekście tradycji kulturowej Śląska, procesów industrializacji i urbanizacji kultury), antropologia codzienności, problemy metodologiczne antropologii kultury i semiotyka kultury, antropologia kultury masowej i antropologia zabawy, antropologia wizualna i antropologia ponowoczesności, marketing w kulturze i animacja kultury z elementami edukacji regionalnej, a ostatnio również etniczność w krajach postkomunistycznych oraz wykład problemowy na temat procesów etnicznych a globalizacji. Wśród przedmiotów metodologicznych na szczególną uwagę zasługuje konwersatorium dotyczące metod i interpretacji kultury, realizowane przez 4 semestry kolejno przez kilku wykładowców, w celu umożliwienia poznania różnych warsztatów badawczych, poglądów na kulturę i sposobów jej badania. Dla studentów etnologii specjalnie wprowadzono, obok lektoratów z języków zachodnich, podstawy językoznawstwa sławistycznego, w tym naukę języków słowackiego i czeskiego (zajęcia realizowane przez 4 semestry), przydatną w badaniach i kontaktach na terenie pogranicza, w Cieszynie i w okolicy.

W trakcie studiów licencjackich studentów obowiązują dwa 10-dniowe obozy naukowe, które odbywają w grupach 12-osobowych pod opieką asystentów bądź adiunktów w różnych rejonach Polski, oraz praktyka muzealna. Od początku istnienia kierunku działa studenckie Koło Naukowe Etnologów, które oprócz etnograficznych penetracji na terenie kraju i za granicą (Czechy i Słowacja, Ukraina, Rumunia, wśród Kurdów zamieszkałych czasowo w Krakowie itp.) organizuje corocznie konferencje etnologiczno-folklorystyczne bądź jego przedstawiciele uczestniczą w podobnych spotkaniach naukowych na innych uniwersytetach. Koło zaprasza też wykładowców, podróżników. Studenci biorą udział w programie MOST, w ramach którego mogą odbyć półroczne studia etnologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu lub na Uniwersytecie Wrocławskim. Z kolei przystąpienie do programu Leonardo da Vinci umożliwia wyjazd na kilkumiesięczne stypendia do Finlandii, Francji, Niemiec (dzięki nawiązanym kontaktom jedna absolwentka otrzymała pracę w Muzeum w Monachium). W ramach programu CEPUS młodzi pracownicy naukowci i studenci wyjeżdżali do Bułgarii, Słowacji i Czech, a studenci studiów niestacjonarnych prowadzili indywidualnie badania w Rumunii.

Obserwuje się wzrost popularności studiowania etnologii w Cieszynie – na studia tutaj przybywają kandydaci z całej Polski oraz z pobliskich Czech. Niektórzy studenci etnologii jako drugi kierunek studiów wybierają na Uniwersytecie Śląskim: wychowanie plastyczne bądź pedagogikę (umożliwiający pracę w szkole), socjologię lub geografję. Etnologię w Cieszynie studiuje także kilku studentów starszych lat archeologii z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Historia, struktura i pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej

W latach 1995–2000 oparcie merytoryczne dla powołanego w 1995 roku kierunku etnologia stanowili pracownicy ówczesnego Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego (zatrudnieni z mianowania na etatach): prof. UŚ dr hab. Irena Bukowska-Floreńska – etnolog (główne obszary zainteresowań: rodzina, antropologia miasta i ekologia kulturowa, badanie funkcjonowania tradycji w społecznościach nowoczesnych na pograniczach kulturowych i etnicznych, w tym w społecznościach industrialnych Śląska), prof. zw. dr hab. Karol Daniel Kadłubiec – filolog i folklorysta (główne obszary zainteresowań: semiotyka kultury, folklor Polski i Europy, pogranicza społeczne i kulturowe w kulturze ludowej Śląska, szczególnie na obszarze Zaolzia), prof. dr hab. Alojzy Kopoczek – etnolog, etnomuzykolog (główne obszary zainteresowań: ludowa kultura muzyczna Karpat, Beskidu

Śląskiego i Żywieckiego, zwłaszcza instrumentarium ludowego), prof. UŚ dr hab. Wiesława Korzeniowska – historyk kultury (główne obszary zainteresowań: badacz tradycji kulturowej i społecznej wsi oraz ziemiaństwa górnośląskiego w XIX–XX wieku), dr Halina Rusek – socjolog kultury, antropolog kulturowy (główne obszary zainteresowań: tożsamość społeczno-kulturowa Polaków zamieszkałych na pograniczu polsko-czeskim ze szczególnym uwzględnieniem Zaolzia, socjologia religii), prof. UŚ dr hab. Krystyna Turek – etnolog, etnomuzykolog (główne obszary zainteresowań: pieśni, zwyczaje, historia folkloru muzycznego na obszarze Śląska i jego pograniczy). Na podstawie umowy zlecenia zatrudniono dodatkowo specjalistów z różnych instytucji naukowych i kulturalnych, którzy prowadzili wykłady, konwersatoria, ćwiczenia i praktyki. Byli to: dr Janusz Kamocki – etnolog z Muzeum Etnograficznego w Krakowie, wykładowca Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie (główne obszary zainteresowań: etnologia społeczeństw pozaeuropejskich; badacz Australii i Oceanii), mgr Lucjan Buchalik – etnolog (afrykanista) z Domu Kultury w Żorach, a od roku 2000 dyrektor i twórca afrykanistycznego działu Muzeum Miejskiego w Żorach, mgr Małgorzata Kiereś – etnolog, muzeolog z Muzeum w Wiśle (główne obszary zainteresowań: kultura ludowa Polski, szczególnie górali beskidzkich i mieszkańców pogranicza polsko-czeskiego i polsko-słowackiego), mgr Renata Bandarewicz – etnolog (etnologia Europy) z Domu Polskiego w Cieszynie, mgr Bernadetta Turno – etnolog (sztuka ludowa, muzealnictwo) z Muzeum w Bielsku Białej, mgr Mariusz Makowski – pedagog, specjalność etnologiczno-regionalna (animacja kulturalna, muzealnictwo) z Muzeum Miejskiego w Cieszynie. Zajęcia z podstaw językoznawstwa slawistycznego, w tym naukę języków czeskiego i słowackiego, najpierw prowadziła dr Irena Bogocz, slawistka z Uniwersytetu w Ostrawie, a przez następne lata, aż do dziś – mgr Bogusława Najder, zamieszkała w Czechach. Zatrudniono też – uczestniczących od 1994 roku w seminarium doktorskim, prowadzonym przez prof. dr hab. I. Bukowską-Floreńską – pedagogów ze specjalnością etnologiczno-regionalną: mgr. Grzegorza Odoja (antropologia kulturowa ze szczególnym uwzględnieniem antropologii miasta i etnologii Śląska) oraz mgr. Andrzeja Peć (teoria etniczności, kultury mniejszości narodowych).

Począwszy od roku akademickiego 1996/1997 w Zakładzie Etnologii zaczęto zatrudniać na pełnych etatach kolejnych pracowników: w tym roku pracę rozpoczęli prof. zw. dr hab. Ryszard Kantor – etnolog (etnologia etniczności, antropologia ludyczna i antropologia miasta, etnologia Polski), oraz pierwsi dwaj asystenci, zatrudnieni dotąd na podstawie umowy zlecenia – mgr Grzegorz Odoj i mgr Andrzej Peć, którzy podjęli studia doktoranckie na Wydziale Nauk Społecznych na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, kontynuując udział w seminarium doktorskim prof. dr hab. Ireny Bukowskiej-Floreńskiej. W roku akademickim 1997/1998 odeszła (do Instytutu Pedagogiki) prof. dr hab. Wiesława Korzeniowska, zatrudniono zaś na stanowisku profesora Uniwersytetu Śląskiego

dr. hab. Zygmunta Kłodnickiego – etnologa (tradycyjna kultura ludowa Polski i Europy, regionalizm). W roku akademickim 1998/1999 pracę rozpoczęło dwóch adiunktów: ks. dr Józef Budniak – teolog, historyk i filozof (tradycje kultur religijnych w Polsce i Europie, ekumenizm) i dr Jacek Grzywa – socjolog i psycholog (kultura mniejszości narodowych i grup marginalnych, socjologia religii, psychologia społeczna), oraz asystentka mgr Alicja Kujawska – etnolog (etnologia religii, etnologia Europy), która podjęła studia doktoranckie na Wydziale Nauk Społecznych, uczestnicząc przez rok w seminarium doktorskim prof. UŚ dr. hab. Z. Kłodnickiego, później w seminarium prof. dr hab. I. Bukowskiej-Floreńskiej. Do zespołu Zakładu Etnologii przyjęto wówczas kolejnego adiunkta – etnologa dr. Stanisława Węglarza (teoria kultury i metody badań, etnologia religii, badacz kultury ludności Karpat i Podkarpacia). W tym samym roku akademickim, czwartym od powstania kierunku, zatrudniono sekretarkę Magdalenę Gawor, co znacznie usprawniło codzienną pracę.

W 1998 roku dr H. Rusek uzyskała, na Wydziale Nauk Społecznych na Uniwersytecie Śląskim, stopień doktora habilitowanego z socjologii, a w 2001 roku objęła stanowisko profesora nadzwyczajnego tegoż Uniwersytetu. W 2003 roku profesorem zwyczajnym na Uniwersytecie Śląskim został prof. zw. dr hab. R. Kantor.

W 2000 roku na stanowisku asystenta zatrudniono mgr Kingę Czerwińską, wywodzącą się z grona pierwszych absolwentów cieszyńskiej etnologii (sztuka ludowa i nieprofesjonalna, estetyka, antropologia kultury i sztuki). W 2002 roku najpierw na stanowisko pracowników technicznych, a po 2 latach na stanowisko asystentów w archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego przyjęto kolejne dwie absolwentki cieszyńskiej etnologii: mgr Sylwię Żwak (etnologia Polski i Europy) i mgr Agnieszkę Pieńczak (tradycyjna kultura ludowa Polski, badania atlasowe), które podjęły studia doktoranckie oraz uczestniczyły w seminarium prof. UŚ dr. hab. Z. Kłodnickiego. W 2003 roku pracę rozpoczęła na stanowisku adiunkta dr Renata Hołda – etnolog (antropologia polityki i kultury masowej oraz etnologia Polski). Na podstawie umowy zlecenia wykłady i ćwiczenia z zakresu archeologii Polski i Europy poprowadził archeolog dr Eugeniusz Foltyn, zajęcia o religiach Europy i religiach Bliskiego Wschodu i Egiptu – dr hab. Jan Maciuszko z Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, a zajęcia poświęcone wybranym zagadnieniom dotyczącym współczesnych kultur Ameryki Północnej i kultury masowej – prof. dr hab. Tadeusz Paleczny z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W roku akademickim 2001/2002 wykłady monograficzne i seminaria z zakresu społeczeństw pozaeuropejskich prowadził profesor Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu dr hab. Ryszard Vorbrich. W 2002 roku z pracy na Uniwersytecie Śląskim odszedł mgr Andrzej Peć, natomiast prof. dr hab. Krystyna Turek przeniosła się do Instytutu Wychowania Muzycznego.

W 1999 roku w Instytucie Muzyki utworzono – w miejsce Zakładu Folklorystyki – Katedrę Folklorystyki Stosowanej. Tu do roku 2003 zespół etatowy two-

rzyli: prof. zw. dr hab. Karol Daniel Kadłubiec, prof. zw. dr hab. Alojzy Kopoczek, prof. dr hab. Krystyna Turek, mgr Bogusława Najder. W latach 2001–2003 cieszyńską etnologię wspierała także dr hab. Jolanta Bauman-Szulakowska – muzykolog, folklorysta (historia i teoria muzyki, folklor muzyczny), prowadząc zajęcia na studiach niestacjonarnych. W roku akademickim 2001/2002 zatrudniono adiunkta dr. Jana Kajfosa – folklorystę (dzieje folklorystyki w Polsce i Europie, kognitywistyka) oraz asystentów: mgr. Janusza Ziębę – etnologa i folklorystę (folklor słowny i muzyczny), który uczęszczał na seminarium doktorskie prof. zw. dr hab. A. Kopoczka, mgr Katarzynę Jankowską-Marcól – filologa, folklorystę (folklor dziecięcy na pograniczach etniczno-kulturowych), która uczestniczyła w seminarium doktorskim prof. Uniwersytetu Opolskiego dr hab. Teresy Smolińskiej, oraz mgr Magdaleny Szyndler – muzykologa (teoria muzyki ludowej, folklor muzyczny), uczestniczącą pierwotnie w seminarium doktorskim prof. zw. dr hab. A. Kopoczka, później prof. dr hab. Bogusława Linette w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W latach 1998–2002 z cieszyńskim ośrodkiem etnologicznym związany był jako wykładowca mgr inż. Jacenty Ignatowicz (instrumenty ludowe), który organizował dla studentów ćwiczenia w siedzibie Państwowego Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk”. W tym czasie (do 2003 roku) na podstawie umowy zlecenia ćwiczenia z tańca ludowego prowadziła mgr Mariola Szymańska – pedagog ze specjalnością etnologiczno-regionalną.

Po zwiększeniu liczby samodzielnych pracowników nauki Zakład Etnologii przemianowano w 2002 roku w Katedrę Etnologii, a w 2003 roku – w Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej. Powstał też Zakład Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego, którego kierownikiem został prof. UŚ dr hab. Zygmunt Kłodnicki. Do Zakładu tego przeszli: prof. dr hab. Halina Rusek, mgr Sylwia Żwak i mgr Agnieszka Pieńczak. Związała się z nim też, zatrudniona na podstawie umowy o pracę na czas określony w archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego, mgr Anna Drożdż, która stała się kolejną doktorantką prof. UŚ dr hab. Z. Kłodnickiego.

Ogółem w 2002 roku oparcie dla kierunku etnologia na Uniwersytecie Śląskim stanowiło: 8 samodzielnych pracowników naukowych (3 etnologów, 2 etnomuzykologów, 2 folklorystów i jeden socjolog kultury), 5 adiunktów w stopniu doktora, 9 asystentów oraz 2 wykładowców. Ta sytuacja formalna pozwoliła na zatwierdzenie w 2003 roku przez Senat Uniwersytetu Śląskiego Instytutu, pierwotnie o nazwie Instytut Etnologii, którego dyrektorem przez jeden rok akademicki był prof. UŚ dr hab. Zygmunt Kłodnicki, później – Instytut Etnologii i Folklorystyki, którego dyrekcją powierzono ponownie prof. dr hab. Irenie Bukowskiej-Floreńskiej, natomiast zastępcą do spraw dydaktyki został dr Grzegorz Odoj. W ramach Instytutu istniały odtąd dwie katedry: Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej, kierowana nadal przez prof. dr hab. I. Bukowską-Floreńską, oraz Katedra Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej, kierowana nadal przez

prof. zw. dr. hab. K.D. Kadłubca, a także Zakład Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego, kierowany przez prof. UŚ dr. hab. Z. Kłodnickiego. W Zakładzie tym w 2003 roku podjęła pracę Ph Dr. Rastislava Stoličná ze Słowacji (etnologia Czech, Moraw i Słowacji, antropologia codzienności), która w 2007 roku uzyskała stanowisko profesora Uniwersytetu Śląskiego. Po przejściu do tego Zakładu prof. zw. dr. hab. A. Kopoczka zmienił on swój status, stając się Katedrą.

Dnia 28 czerwca 2005 roku Senat Uniwersytetu Śląskiego podjął uchwałę o przekształceniu Filii UŚ w dwa wydziały tego Uniwersytetu umiejscowione w Cieszynie. Odtąd są to: Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji, a w jego ramach Instytut Etnologii i Folklorystyki, prowadzący kierunek etnologia, i Instytut Edukacji, prowadzący kierunek pedagogika z licznymi specjalnościami, oraz Wydział Artystyczny z Instytutem Sztuki, prowadzącym kierunek wychowanie plastyczne, i Instytutem Muzyki, prowadzącym kierunek wychowanie muzyczne. Zmiany te oznaczały dla tutejszej społeczności akademickiej i studenckiej wyższą jakość formalnego zorganizowania, bliższy związek z macierzystym Uniwersytetem.

Rozwój cieszyńskiego ośrodka etnologicznego, choć wysoko ocenionego przez Państwową Komisję Akredytacyjną, nie był łatwy. W latach 2004–2006 niektórzy pracownicy naukowci przenieśli się do innych uczelni, kilku przybyło, część pozostałych podniosła swe kwalifikacje.

Do rozwijającej się w Bielsku-Białej młodej uczelni – Akademii Techniczno-Humanistycznej odeszli: w 2004 roku prof. zw. dr. hab. A. Kopoczek, a w 2005 roku prof. zw. dr. hab. K.D. Kadłubiec. Na powstałym na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach Wydziale Teologii przeniósł się w 2004 roku, po uzyskaniu habilitacji, ks. prof. UŚ dr. hab. Józef Budniak. Dr Alicja Kujawska, do końca 2005 roku związana z Uniwersytetem Śląskim, w roku 2006 podjęła pracę na Uniwersytecie im. M. Kopernika w Toruniu. Dojeżdżający przez 10 lat z Krakowa do Cieszyna prof. zw. dr. hab. Ryszard Kantor w 2006 roku przeniósł się do krakowskiej Akademii Pedagogicznej (obecnie: Uniwersytet Pedagogiczny). Do tej samej uczelni odeszła w końcu roku akademickiego 2007/2008 dr Renata Hołda. W 2007 roku z pracy w cieszyńskim ośrodku zrezygnował także dojeżdżający tu z Krakowa dr Janusz Kamocki. W roku akademickim 2007/2008 do Instytutu Muzyki przeniósł się, po uzyskaniu stopnia doktora muzykologii, dr Magdalena Szyndler, ale nadal prowadzi wykłady z teorii muzyki ludowej na kierunku etnologia. Z Uniwersytetu odeszli też mgr Sylwia Żwak i mgr Janusz Zięba. W związku z brakiem samodzielnych pracowników nauki w Katedrze Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej zmieniono ją w 2006 roku na Pracownię Folklorystyki przy Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej.

W 2007 roku w Zakładzie Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego na podstawie umowy zlecenia jako asystentów zatrudniono absolwentów cieszyńskiej etnologii: mgr. Tomasza Osieckiego (antropologia wizualna) i mgr. Grzegorza Studnickiego (kultury alternatywne, subkultury młodzieżowe). W Katedrze

Etnologii i Antropologii Kulturowej rozpoczął pracę na pełnym etacie dr Maciej Kurcz – etnolog i archeolog (afrykanista, kultury Bliskiego Wschodu). W 2007 roku pracę w Instytucie podjął także historyk dr hab. Janusz Spyra (mediewistyka, historia i kultura Żydów polskich, szczególnie Śląsk Cieszyński). Zatrudniono również – najpierw na podstawie umowy zlecenia, a od roku akademickiego 2008/2009 na etacie asystenta – kolejnych dwóch absolwentów cieszyńskiej etnologii: mgr. Grzegorza Błahuta (antropologia miasta, semiotyka kultury), uczęszczającego na seminarium doktorskie prof. dr hab. I. Bukowskiej-Floreńskiej, oraz mgr. Jacka Szczyrbowskiego (etnologia Polski, problemy tożsamości społecznej), uczestniczącego w seminarium doktorskim prof. dr hab. Haliny Rusek. W 2008 roku na stanowisko adiunkta przyjęto dr. Mariana Grzegorza Gerlicha – etnologa (etnologia Polski ze szczególnym uwzględnieniem Śląska, antropologia miasta, etniczność, kultury postkomunistyczne).

W latach 2005–2007 prace doktorskie obroniło 8 asystentów, w tym 5 absolwentów cieszyńskiej etnologii. Doktorat uzyskali: z zakresu etnologii – Alicja Kujawska (po studiach na Uniwersytecie Łódzkim) i Kinga Czerwińska – w 2005 roku, a w 2006 roku – Agnieszka Pieńczak; z zakresu socjologii – Grzegorz Studnicki; z zakresu muzykologii – Magdalena Szyndler (po wychowaniu muzycznym na Uniwersytecie Śląskim). W 2007 roku doktorem etnologii zostały Magdalena Szalbot i Anna Drożdż, a folkorystyki – absolwentka filologii polskiej na Uniwersytecie Wrocławskim Katarzyna Marcol. W 2007 roku stopień doktora etnologii na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu otrzymał Lucjan Buchalik, zatrudniony w cieszyńskim ośrodku nadal na podstawie umowy zlecenia.

W 2006 roku tytuł profesora otrzymała prof. dr hab. Halina Rusek, w 2009 roku – prof. dr hab. Irena Bukowska-Floreńska. W 2009 roku stanowisko profesora Uniwersytetu Śląskiego objął dr hab. Janusz Spyra.

W ramach kolejnych modyfikacji struktury podstawowych jednostek organizacyjnych prowadzących działalność naukowo-dydaktyczną na Uniwersytecie Śląskim na mocy uchwały Senatu z dnia 26 września 2007 roku wprowadzono także kolejne zmiany strukturalne w Instytucie kierującym studiami z zakresu etnologii. Zmieniono nazwę Instytutu Etnologii i Folklorystyki na Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej. Do końca roku akademickiego 2007/2008 jego dyrektorem była prof. dr hab. I. Bukowska-Floreńska. Mając na uwadze kierunek zainteresowań i problematykę badawczą, na której skupili się pracownicy Instytutu, zaproponowano utworzenie w jego ramach odpowiednich zakładów. Na mocy tej samej uchwały Senatu z 2007 roku powstał Zakład Antropologii Pogranicza i Społeczności Lokalnych, którego kierownictwo powierzono prof. dr hab. Halinie Rusek. Zespół badawczy tego Zakładu tworzy dziś grupa interdyscyplinarna: prof. UŚ dr hab. Janusz Spyra, dr Grzegorz Studnicki, dr hab. Jan Kajfosz, dr Katarzyna Marcol, mgr Grzegorz Błahut i mgr Jacek Szczyrbowski. Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej przekształcono w Zakład Teorii

i Badań Kultury Współczesnej, kierowany przez prof. dr hab. I. Bukowską-Floreńską. Zakład ten tworzy zespół etnologów: dr Grzegorz Odoj, dr Stanisław Węglarz, dr Kinga Czerwińska, dr Maciej Kurcz, dr Magdalena Szalbot oraz dr Jacek Grzywa. Z Zakładem tym związany jest też etnolog (afrykanista i muzeolog) dr Lucjan Buchalik, zatrudniony nadal na podstawie umowy zlecenia do prowadzenia ćwiczeń z kultur społeczeństw pozaeuropejskich. Zmieniono także nazwę Zakładu Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego na Zakład Etnologii i Geografii Kultury, którym kieruje prof. UŚ dr hab. Zygmunt Kłodnicki. Zakład ten tworzy zespół etnologów: prof. UŚ dr hab. Rastislava Stoličná, dr Agnieszka Pieńczak, dr Anna Drożdż, dr Marian Grzegorz Gerlich, mgr Bogdana Najder.

Po przejściu na emeryturę od roku akademickiego 2008/2009 profesor I. Bukowskiej-Floreńskiej (nadal zatrudniona jest w Instytucie na stanowisku profesora) dyrektorem Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej mianowany został prof. UŚ dr hab. Zygmunt Kłodnicki, a kuratorem Zakładu Teorii i Badań Kultury Współczesnej prof. dr hab. Halina Rusek. Od 2010 Zakładem tym kieruje Ph. Dr Rastislava Stoličná.

Dziś zespół pracowników naukowo-dydaktycznych stanowiących oparcie dla etnologii na Uniwersytecie Śląskim liczy ogółem 19 pracowników, a mianowicie: 5 samodzielnych pracowników naukowych (w tym 2 profesorów; jeden emerytowany), 11 adiunktów, 2 asystentów, jednego wykładowcę. Są wśród nich: 13 etnologów i 2 folklorystów oraz 5 przedstawicieli wspomagających nauk humanistycznych (3 socjologów, jeden historyk i jeden filolog). Dorobek naukowy młodszej grupy tegoż zespołu oraz stopień zaawansowania prac habilitacyjnych kilku adiunktów etnologów pozwala zakładać szybkie zwiększenie liczby samodzielnych pracowników naukowych. Dorobek naukowy całego zespołu pracowników Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej na Uniwersytecie Śląskim obejmuje wiedzę etnologiczno-antropologiczną zarówno o funkcjonowaniu kultury współczesnej, jak i o tradycji kulturowej społeczności szeroko rozumianych pograniczy kulturowych na obszarze Polski i Europy Środkowo-Wschodniej oraz wybranych obszarów współczesnej Afryki. Przygraniczne położenie Śląska Cieszyńskiego i Cieszyna, żywy nadal folklor pobliskich rejonów Beskidu Śląskiego i Żywieckiego są szczególnym atutem profilu prowadzonych tu badań naukowych i funkcjonowania studiów etnologicznych.

Obszar, kierunki i wyniki prac badawczych

Od początku powstania etnologicznego ośrodka naukowo-dydaktycznego na Uniwersytecie Śląskim tworzący go uczeni uważali się za spadkobierców za-

początkowanej na Śląsku już w XIX wieku myśli etnologicznej. Mieli też pełną świadomość tego, że Śląsk to region pogranicza kulturowego i etnicznego niezwykle interesujący badawczo¹². Współcześnie teren ten zamieszkały jest przez społeczności zmodernizowane, lecz mimo znacznego napływu ludności z innych regionów Polski zachowuje w znacznej części swego obszaru (z wyjątkiem Dolnego Śląska) odrębność rodzimej tradycji kulturowej, która:

- w obrębie Beskidu Śląskiego opiera się na dawnej kulturze pasterskiej; jej wartości funkcjonują do dziś, są ciągle społecznie doceniane, stanowią o nieślabnącym „kolorycie” kulturowym współczesnych wsi, zwłaszcza słynących z kultywowania folkloru muzycznego, z koronkarstwa i chętnie zakładanego na szczególne okazje świąteczne stroju na terenie górskich wsi takich, jak Istebna, Koniaków i Jaworzynka;
- w centralnych, przemysłowych rejonach Górnego Śląska (nazwanych w latach sześćdziesiątych XX wieku Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym z aglomeracją katowicką i Rybnickim Okręgiem Węglowym) opiera się na tradycji społeczności industrialnych, których specyfika ma swe źródła w wieloletnim procesie przetwarzania, modyfikowania dawnej rolniczej, później rolniczo-przemysłowej i przemysłowo-rolniczej kultury w kulturę społeczeństwa nowoczesnego, które jednak ciągle przywiązane jest do tradycji przodków, co przejawia się w kulturze społecznej i duchowej;
- na pograniczu polsko-czeskim (Zaolzie), polsko-słowackim i polsko-niemieckim ma korzenie polskie, zachowuje regionalne tradycje śląskie i jednocześnie stanowi „laboratoryjny przykład” tradycji kulturowej społeczności granicznej, w której funkcjonują mniejszości narodowe, zróżnicowane religijnie, mające jednak wspólne tradycje;
- na terenie rolniczego Śląska Opolskiego wśród ludności rodzimej kultywuje tradycje religijne, obrzędowe i ludyczne, wprowadzając zarazem nowe elementy plastyki obrzędowej.

Można tu znaleźć, co prawda coraz mniej liczne, relikty dawnej tak zwanej tradycyjnej kultury, jednak przede wszystkim obszar ten jest miejscem procesów zmiany, innowacji, przenikania kultur oraz funkcjonowania obok „nowej” tradycji, tworzonej przez nowoczesne społeczeństwo, śladów dawnej i wpływów tradycyjnego systemu myślenia. Obserwuje się tu również zderzenia kultur i konflikty kulturowe, akulturację ludności napływowej i proces integracji, asymilacji, postawy zachowawcze i postawy twórcze. Bieżące życie tego regionu pogranicza decyduje o specyfice prowadzonych tu badań, nie tylko sprzyja gromadzeniu materiału opisowego, lecz stwarza także dogodne warunki do budowania nowych koncepcji badań i koncepcji teoretycznych, co powoduje konieczność ciągłego

¹² I. Bukowska-Floreńska: *Etnologia na Górnym Śląsku – twórcy i spadkobiercy. Cieszyński ośrodek etnologiczny*. W: *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*. Red. Z. Jasiewicz, T. Karwicka. Poznań 2001 s. 47 i dalsze.

wzbogacania warsztatu metodycznego, zmuszając jednocześnie do uzyskiwania materiału przydatnego w praktyce społecznej.

W sytuacji zaniku tradycyjnej kultury ludowej, postępujących procesów modernizacji i przenikania kultur różnych środowisk i warstw społecznych, procesu integracji niektórych społeczności i globalizacji kultury, w tym także polskiej, większość etnologów cieszyńskich włączyła się w nurt badań o ogólniejszym, antropologicznym charakterze, próbując szukać odpowiedzi na pytania:

- W czym wyraża się świadomość tożsamości kulturowej, regionalnej i etnicznej, społeczności żyjących na pograniczach kulturowych i etnicznych, w tym społeczności lokalnych, miejskich i podmiejskich oraz społeczności w wielkich aglomeracjach?
- Jaka jest współczesna rola tradycji kulturowej (regionalnej, narodowej) w społeczeństwie nowoczesnym, zwłaszcza na owych pograniczach kulturowych i etnicznych?
- Jakie są mechanizmy funkcjonowania tradycji kulturowej, zmiany i drogi tworzenia „nowej” tradycji?
- Kto lub co jest dziś nośnikiem tradycji? Jakie czynniki mają znaczenie dla jej kontynuacji, tworzenia bądź regresu? Co w tradycji ma wartość symboliczną i w czym ona się wyraża?

Te i inne pytania nurtujące etnologów i antropologów cieszyńskich pozwoliły na wypracowanie kilku kierunków badawczych, wzajemnie się uzupełniających, które znalazły odbicie we wspólnym i indywidualnym dorobku naukowym pracowników Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej. Przedmiot i zakres dociekań zmusiły badaczy do poszukiwania innego – oprócz przyjętej dotąd w polskich badaniach etnologicznych metody monograficznej, integralnej czy stosowanej przez niektórych metody funkcjonalnej – podejścia metodologicznego. Wielu etnologów sięga do szerokiego wachlarza metod przyjętych w innych naukach humanistycznych, wykorzystując m.in. metody: diagnostyczną, biograficzną, strukturalno-semiotyczną¹³, samo zaś postępowanie badawcze, z uwagi na jakościowy charakter badań, skłania się wyraźnie ku metodologii teorii ugruntowanej, zwłaszcza w badaniach z zakresu antropologii miasta¹⁴.

Dorobek naukowy cieszyńskiego ośrodka etnologicznego w latach 1995–2008 obejmował *Studia nad tożsamością społeczno-kulturową – narodową, regionalną i lokalną oraz wzory życia na pograniczach kulturowych i etnicznych w Europie Środkowej*, nawiązujące do założeń wstępnych określających specyfikę śląskiego ośrodka uniwersyteckiego – „etnologii na granicy”. Przedmiotem badań, do dziś uważanych za niezwykle ważne dla kierunku naukowych dociekań cieszyńskiego

¹³ T a ż: *Przestrzeń kulturowa i społeczna miasta jako problem badawczy*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 10: *Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e ń s k a. Katowice 2010, s. 19–38.

¹⁴ K. K o n e c k i: *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa 2000, s. 26–30.

ośrodka etnologicznego, jest etnokultura pogranicza, w tym zwłaszcza polsko-czeskiego i polsko-słowackiego. Badania nad tożsamością kulturową mieszkańców tego pogranicza prowadziła w ramach swych dociekań antropologicznych Halina Rusek, natomiast w badaniach folklorystycznych – Karol Daniel Kadłubiec.

Szczegółowa problematyka badawcza Haliny Rusek i jej zespołu, także magistrantów i doktorantów, dotyczy: dwoistości życia polskiej społeczności na pograniczu polsko-czeskim (Zaolzie), w tym przede wszystkim wymiarów jej tożsamości regionalnej i wzorów życia wśród polskich rodzin przeciwstawiających się asymilacji przez działania zmierzające do utrzymania tradycji¹⁵, ponadto – stereotypu Czecha i Polaka w świadomości młodzieży, czynników wyznaczających odrębności Polaków na Zaolziu i procesu asymilacji. H. Rusek specjalizuje się w badaniach procesów społecznych i kulturowych mających znaczenie dla tworzenia specyfiki kulturowej pogranicza w obrębie Śląska Cieszyńskiego. Początkowo jej badania¹⁶ dotyczyły związków religii z tożsamością etniczno-kulturową pogranicza. Problematykę tę włączyła później w badanie dylematów tożsamości środkowoeuropejskiej, jak pisze – „tożsamości niejednorodnej, złożonej, ukształtowanej przez dwie strony jakiejś granicy”¹⁷. Jej badania obejmują również lokalne wzory kultury politycznej oraz kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego na przykładzie pogranicza; ułatwia je obserwacja uczestnicząca, możliwa do prowadzenia z uwagi na miejsce zamieszkania badaczki w Czeskim Cieszyńsku. Wyniki tych badań zostały przez nią zamieszczone i zanalizowane w licznych artykułach i książkach¹⁸. Prof. dr hab. H. Rusek inicjuje transgraniczną współpracę z ośrodkami naukowymi w Ostrawie, Opawie i Pradze¹⁹. Należała do pomysłodawców zapoczątkowanej już w 1995 roku i kontynuowanej w kolejnych latach, międzynarodowej dyskusji nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną pogranicza oraz nad dziedzictwem kulturowym i obliczem kultury europejskiej, jej jednością w różnorodności²⁰. Wraz ze współpracownikami prowadzi obserwacje badawcze dotyczące procesu transformacji społeczno-kulturowych,

¹⁵ Przykładowo: H. R u s e k: *Dylemat dwoistości życia polskiej społeczności na Zaolziu*. W: *Tożsamość narodowa młodzieży na pograniczach*. Red. Z. J a s i ń s k i, A. K o z ł o w s k a. Opole 1991, s. 28–41.

¹⁶ Grant własny zakończony w 2000 roku na temat: *Wzory życia religijnego a tożsamość etniczno-kulturowa Polaków zaolziańskich*.

¹⁷ H. R u s e k: *Tożsamość pogranicza. Wprowadzenie*. W: „Archiwum Etnograficzne”. T. 41: *Pogranicze kulturowe i etniczne w Polsce*. Red. Z. K ł o d n i c k i, H. R u s e k. Wrocław 2003, s. 7–9.

¹⁸ T a ż: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice 1997; T a ż: *Religia i polskość na Zaolziu*. Kraków 2002.

¹⁹ Zob. biogram.

²⁰ Niektóre wyniki tych inicjatyw w: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e ń s k a, H. R u s e k. Katowice 1997; „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 6: *Dawne i współczesne oblicze kultury europejskiej – jedność w różnorodności*. Red. H. R u s e k. Katowice 2002; *Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce*. „Archiwum Etnograficzne”. T. 41. Red. Z. K ł o d n i c k i, H. R u s e k. Wrocław 2003.

dokonujących się współcześnie na polsko-czeskim pograniczu²¹. Specyfika kulturowa Śląska, zwłaszcza jego pogranicza polsko-czeskiego, skłoniła ją do zainicjowania badań dziedzictwa kulturowego jako klucza do tożsamości kulturowej tegoż pogranicza.

Rozwinięty przez H. Rusek, ważny dla ośrodka cieszyńskiego nurt badawczy znalazł wielu zwolenników w Instytucie – praktycznie wszyscy jego pracownicy w swych badaniach biorą pod uwagę problematykę pogranicza kulturowego i etnicznego. H. Rusek działa w Polsko-Czeskim Towarzystwie Naukowym, w Komisji ds. Polsko-Czeskich i Polsko-Słowackich PAN oraz współdziała z Kongresem Polaków w Republice Czeskiej.

Kulturą ludową pogranicza polsko-czeskiego zajmował się także Karol Daniel Kadłubiec, sam zamieszkujący w strefie przygranicznej Czeskiej Republiki, w latach 1995–2005 związany z cieszyńskim ośrodkiem etnologicznym Uniwersytetu Śląskiego, jednocześnie od lat współpracujący z Uniwersytetami w Ostrawie, Pradze i w Nitrze na Słowacji. Inicjował transgraniczne kontakty Katedry Folklorystyki i sekcji folklorystycznej studenckiego Koła Naukowego Etnologów²². Zajmował się problemami metodologii badań kultury ludowej, cieszyńsko-zaolziańską polszczyzną, tradycyjną kulturą ludową Śląska Cieszyńskiego, kulturowymi aspektami zachowań ludycznych na polsko-czeskim pograniczu²³.

Dla tego obszaru dociekań wciąż ważne są studia nad współczesnym folklorem pogranicza, w tym analizy obrazu świata w folklorze narracyjnym, będącego przedmiotem dociekań fenomenologii i semiotyki, czy kognitywnego wymiaru tego zjawiska, czym zajmuje się Jan Kajfosz²⁴. Współczesny folklor dzieci i młodzieży na pograniczu polsko-czeskim oraz jego rolę w procesie asymilacji bada Katarzyna Marcol²⁵. Pojawiają się również nowe przestrzenie badań dotyczące tożsamości kulturowej, różnych wspólnot zbiorowych, w tym środowisk alterna-

²¹ H. Rusek: *The Polish-Czech Borderland In the Proces sof Transformation: a Research Report*. In: *Between Tradition and Postmodernity. Polish Ethnography at the Turn of the Millenium*. Eds. L. Mróz, Z. Sokolewicz. Warszawa 2003, s. 243–249.

²² Zob. wykaz konferencji, zamieszczony w niniejszym tomie.

²³ K.D. Kadłubiec: *Z metodologii badań kultury ludowej pogranicza*. „Lud”, T. 78: 1995; Tenże: *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna*. Katowice 1997; Tenże: *Oblicze śląskiego komizmu ludowego*. W: *Tropiciele słów*. Red. K.D. Kadłubiec. Katowice 1998, s. 133–136.

²⁴ Wyniki badań w licznych artykułach, np.: J. Kajfosz: *O relacyjnym i wielopłaszczyznowym charakterze obrazu świata*. „Literatura Ludowa” 2003, nr 4–5, s. 65–78; Tenże: *Relativita žité světa jako průnik zájmů fenomenologie a semiotyku*. V: *Schizma filozofie 20. století*. Red. P. Sousedík, M. Šimsa, M. Nietzsche. Praha 2005, s. 271–285; Tenże: *Porządek świata i przysłówie, czyli o kognitywnym wymiarze uogólniającego sądu*. „Literatura Ludowa” 2006, nr 6, s. 237–246; Tenże: *Granica państwa na Śląsku Cieszyńskim jako kategoria kognitywna*. W: *Uczeń na pograniczu językowym polsko-słowackim*. Red. I. Nowakowska-Kempna. Białsko-Biała 2007, s. 207–218; Tenże: *Magia w potocznej narracji*. Katowice 2009.

²⁵ Zob. przykładowo: K. Marcol: *Kategoria „swój” – „obcy” w folklorze dzieci pogranicza*. „Studia Slavica – Slovanské Studie”. T. 8. Opole 2004, s. 293–298; Taż: *Słowo i zabawa. Ustna twórczość dzieci na pograniczu polsko-czeskim*. Red. T. Smolińska. Wrocław 2008.

tywnych na styku kultur, grup marginalnych, w tym subkultur młodzieżowych. Zagadnieniami tymi zajmuje się Grzegorz Studnicki, który swoje dociekania badawcze prowadzi nie tylko na pograniczu polsko-czeskim, ale także – porównawczo – na terenie całej Polski²⁶.

Problemy kultury współczesnej z perspektywy antropologicznej związane są przede wszystkim z wieloletnimi badaniami: *Funkcje tradycji w społecznościach nowoczesnych na pograniczach kulturowych i etnicznych* (badania statutowe), prowadzonymi pod kierunkiem Ireny Bukowskiej-Floreńskiej²⁷. Ten kierunek badawczy łączył dociekania indywidualne i zespołowe, zwieńczone powstaniem kilku prac doktorskich²⁸, wielu publikacji i prac zbiorowych, w tym serii wydawniczej „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, oraz zorganizowaniem kilkunastu konferencji naukowych, dotyczących m.in. roli etnologii w badaniu kultur regionalnych, miasta jako przestrzeni kontaktu kulturowego i etnicznego, aktywności twórczej itp. Początkowo zajmowano się równoległe przemianami w kulturze wsi polskiej, kulturach regionalnych oraz społecznościach miejskich, ze szczególnym uwzględnieniem regionu Śląska. Na terenie Śląska Cieszyńskiego i jego pogranicza w ramach tegoż zespołu badawczego dociekania prowadzą: Kinga Czerwińska – z zakresu estetyki, sztuki ludowej i niezawodowej, przemian kulturowych, oraz Magdalena Szalbot – specjalizująca się w badaniach zagadnień społecznych, szczególnie zaś zachowań ludycznych.

Funkcjonowanie tradycji decydującej o świadomości tożsamości kulturowej ludności rodzimej Górnego Śląska (ciągle tu dominującej, mimo znacznego osadnictwa ludności napływowej z różnych regionów Polski, szczególnie w drugiej połowie XX wieku) ma tu nieco inny wymiar niż na Śląsku Cieszyńskim, dotyczy to zwłaszcza części środkowo-zachodniej Górnego Śląska jako obszaru pogranicza polsko-niemieckiego²⁹. Szczególnie interesujące pod tym względem są obszary przemysłowo-rolnicze i przemysłowe, zwłaszcza zaś aglomeracja górnośląska, miasta i wiejskie tereny podmiejskie (włączone w obręb miast jako ich dzielnice), w których mimo regresu tradycyjnej kultury, mimo procesu urbanizacji i „kultu” cywilizacji technicznej w wyniku pogłębionego, wieloletniego proce-

²⁶ G. Studnicki: *Stowarzyszenie OS LIBERTE jako przestrzeń aktywności środowisk alternatywnych – specyfika miejsca a przestrzeń miejska na styku kultur w Czeskim Cieszyńsku*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 9: *Problemy ekologii kulturowej i społecznej w przestrzeni miejskiej i podmiejskiej*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 2006, s. 143–157; Tenże: *Squatting jako przykład przestrzeni alternatywnej*. W: *Kultura w przestrzeni*. Red. A. Drodź. Katowice 2007, s. 123–140.

²⁷ I. Bukowska-Floreńska: *Kultury regionalne w społeczeństwach nowoczesnych. Problemy i propozycje badawcze*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 2: *Kultury regionalne i pogranicza kulturowe a świadomość etniczna*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 1999, s. 15–20.

²⁸ Zob. wykaz prac doktorskich i konferencji zamieszczony w niniejszym tomie.

²⁹ T a ż: *The Socio-Cultural Borderland and the Problem of Integration in Upper Silesia*. In: *Borderlands, Culture, Identity*. Ed. R. Kantor. Kraków 1996, s. 95–106.

su industrializacji oraz pogranicznego wpływu kultury niemieckiej obserwuje się nadal silne przywiązanie ludności rodzimej do tradycji, stanowiącej ważną wartość dla świadomości tożsamości regionalnej i narodowej. Problematyka ta jest przedmiotem badań śląskoznawczych Ireny Bukowskiej-Floreńskiej, Grzegorza Odoja, Alicji Kujawskiej oraz Mariana Grzegorza Gerlicha³⁰.

Z problematyką tą łączą się zagadnienia międzypokoleniowego przekazu systemu wartości i wzorów kulturowych, przyczyniającego się do kontynuowania tradycji. Proces ten dokonuje się przede wszystkim w rodzinie, która ma bezpośredni udział w transmisji tradycji i w procesie enkulturacyjnym, co dokumentują wieloletnie badania Ireny Bukowskiej-Floreńskiej nad rodziną śląską³¹. Problemy zderzenia się kultur i konfliktów społecznych, jednocześnie roli tradycji lokalnej, regionalnej jako czynnika integracji przewijają się także w dociekaniach badawczych etnologów cieszyńskich, a zjawiska te widoczne są wyraziście na pograniczach. Ujawnia się to przede wszystkim w relacjach „swój” – „obcy” zarówno na pograniczu polsko-czeskim (H. Rusek)³², jak i między ludnością miejscową i napływową na Górnym Śląsku³³. Wiąże się z tym świadomość własnej wartości i systemu wartości decydujących o wewnętrznej spójności lokalnej i regionalnej tutejszych społeczności. Problematyka z tego zakresu także mieści się w opisywanym nurcie badawczym (I. Bukowska-Floreńska, M.G. Gerlich)³⁴.

Etnolodzy reprezentujący w ośrodku cieszyńskim ten kierunek badawczy starali się zainteresować problematyką dotyczącą roli tradycji w nowoczesnym społeczeństwie samorządy miast i gmin. Dla idei takich badań udało się pozyskać: Żory (w Rybnickim Okręgu Węglowym), Sławków (na pograniczu Śląska i Małopolski), Dzierżoniów i Bielawę (województwo dolnośląskie) gminę Podegrodzie (Małopolska), gminę Brenna (Śląsk Cieszyński), uzyskując częściowe

³⁰ Zob. szczegółowe dane: T a ż: *Etnologia na Górnym Śląsku – twórcy i spadkobiercy...*, s. 42–43 i 52, także materiał w dalszej części tekstu.

³¹ T a ż: *Rodzina na Górnym Śląsku*. Katowice 2007, s. 253–284.

³² H. R u s e k: *Společno-kulturowe uwarunkowania konfliktów na pograniczu polsko-czeskim*. W: *Konflikty etniczne. Źródła – typy – sposoby rozstrzygnięcia*. Red. I. K a b z i ŋ s k a - S t a w a r z, S. S z y n k i e w i c z. Warszawa 1996, s. 237–244; M.G. G e r l i c h: „Swoji” a „cudzi” w *postępowaniu obywateli w Tešínskeho Sileska*. W: *Świadomość narodowa w Polsce i na Słowacji w XIX i XX wieku. Národné vedomie v Poľsku a na Slovensku v XIX a XX storočí*. Red. S. B e d n a r e k. Wrocław 2004, s. 167–179.

³³ I. B u k o w s k a - F l o r e ŋ s k a: „Swoi i obcy” na Śląsku. W: *Konflikty etniczne. Źródła – typy – sposoby rozstrzygnięcia...*, s. 183–190; M.G. G e r l i c h: „Jestem Górnoszlązakiem”. *Co to znaczy?* W: *Konflikty etniczne. Źródła – typy – sposoby rozstrzygnięcia...*, s. 191–198.

³⁴ A. K u j a w s k a: *O gwarze jako wyznaczniku śląskiej tożsamości – przykład tyski*. W: *Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce*. Red. Z. K ł o d n i c k i, H. R u s e k. Wrocław 2003, s. 113–121; I. B u k o w s k a - F l o r e ŋ s k a: *Człowiek i rodzina jako wartość w tradycji społeczno-kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina. Społeczeństwo. Gospodarka rynkowa*. Red. J. K r o s z e l. Opole 1995, s. 303–311; T a ż: *Praca jako wartość. Z badań etnologicznych nad tradycją kulturową życia rodzinnego na Górnym Śląsku*. W: *Człowiek w świecie języka, edukacji i kultury*. Red. D. P l u t a - W o j c i e c h o w s k a. Bielsko-Biała 2006, s. 295–302.

subwencionowanie badań, w których brali udział studenci oraz pracownicy Instytutu Etnologii i Folklorystyki. Uzyskano też pomoc finansową przy organizowaniu konferencji naukowych od władz miast: Cieszyn, Rybnik, Knurów, Zabrze i Jastrzębie³⁵. Dzięki pomocy finansowej i organizacyjnej miast prowadzono terenowe prace badawcze.

W Żorach i wiejskich dzielnicach tego miasta prowadzono zespołowe badania stacjonarne w latach 1996–1999, pogłębiane później indywidualnie w latach 2000–2005. Dotyczyły one roli tradycji dla świadomości tożsamości społecznej i kulturowej mieszkańców oraz dla procesu integracji z ludnością napływową. W badaniach, prowadzonych pod kierunkiem I. Bukowskiej-Floreńskiej, brali udział asystenci: Grzegorz Odoj, Andrzej Peć, Alicja Kujawska i Jacek Grzywa oraz doktorantka Uniwersytetu Wrocławskiego Małgorzata Tarnawa, a także studenci (każdorazowo grupa 15–20-osobowa), zaliczający obowiązkową praktykę terenową oraz członkowie studenckiego Koła Naukowego Etnologów (sekcja etnologiczno-antropologiczna). Wyniki tych badań wykorzystano w pracach magisterskich, dotyczących m.in.: współczesnych norm społeczno-obyczajowych, obrzędowości, tradycyjnej architektury murowanej i małej architektury, wierzeń i współczesnych zachowań magicznych, sztuki ogrodowej³⁶; część materiałów z zakresu kultu świętych i religijności ludowej wykorzystana została w pracy doktorskiej Alicji Kujawskiej. Uzyskane wyniki zamieszczono i zanalizowano w wielu publikacjach³⁷; w przygotowaniu znajduje się monografia etnograficzna³⁸ na zamówienie miejscowego muzeum. Całość materiałów opisowych, fotograficznych i nagrań wywiadów zasilila archiwum etnograficzne Instytutu (kopia w Muzeum Miejskim w Żorach).

W latach 1997–2001 prowadzono – w formie obozów naukowych dla studentów, organizowanych pod kierunkiem Grzegorza Odoja – badania terenowe i archiwalne w Sławkowie, uzupełnione następnie badaniami indywidualnymi w latach 2002–2004. Podobne badania – także w ramach studenckich obozów naukowych pod kierunkiem G. Odoja i A. Pecia – prowadzono, porównawczo, w miastach dolnośląskich: Dzierżoniowie i Bielawie. Dotyczyły one tożsamości społecznej i kulturowej społeczności miejskiej, a ich rezultatem były, oprócz materiałów opisowych i audiowizualnych zasilających archiwum etnologiczne, prace

³⁵ Zob. wykaz konferencji zamieszczony w niniejszym tomie – poz. 1., 2. i 3.

³⁶ Zob. wykaz prac magisterskich obronionych w okresie od 2000 do 2004 roku.

³⁷ Np.: G. O d o j, A. P e ć: *Kapliczka i krzyż przydrożny jako miejsca znaczące*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 5: *Miejsca znaczące i wartości symboliczne*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a. Katowice 2001, s. 107–115. Podsumowanie wyników badań w: I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a: *Wzory życia w tradycji kulturowej Żor i okolicy*. W: „Ludzie i Kultury”. T. 1. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a. Żory 2003, s. 712.

³⁸ I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a, G. O d o j: *Na swoim*. W: „Ludzie i Kultury”. T. 2. Żory [w druku].

magisterskie, praca doktorska kierownika badań oraz liczne publikacje, w tym monografia autorska³⁹.

Badania subwencionowane przez gminę Brenna prowadzono – z udziałem studentów, pod kierunkiem Kingi Czerwińskiej i z uczestnictwem Alicji Kujawskiej (badania nad religijnością ludową) – w 2001 roku nad przemianami kulturowymi, sztuką ludową i zdobnictwem o cechach regionalnych, Powtórzono je później porównawczo w beskidzkiej Trójwi (w roku 2002) i Dolnej Łomnej (Republika Czeska, w 2003 roku)⁴⁰.

Z czasem zainteresowania problematyką z zakresu antropologii miasta i antropologii ekologicznej stały się – obok badań nad tożsamością i wzorami życia społeczności pogranicza etnicznego i kulturowego – drugim wiodącym nurtem dociekań ośrodka cieszyńskiego, reprezentowanego przez pracowników Instytutu w Komisji Antropologii Miasta przy Komitecie Nauk Etnologicznych PAN oraz w Towarzystwie Etnologii Miasta⁴¹. Dociekania dotyczące przestrzeni społecznej i kulturowej różnej kategorii miast i obszarów podmiejskich zaczęły się odtąd skupiać na wielokulturowości i problemach współczesnego miasta, w tym przede wszystkim na studiach transformacji przestrzeni publicznej, problemach miejskiego centrum, przestrzeniach ludycznych w mieście, roli miasta w kształtowaniu gustów estetycznych. Z problematyką tą wiążą się też studia nad przestrzenią kulturową jako przestrzenią ekologiczną. Etnolog prowadzący badania wśród społeczności industrialnych nie może nie dostrzegać ekologicznego aspektu zaistniałych faktów kulturowych i zjawisk z nimi związanych. Penetracje terenowe i analizy antropologiczne dotyczące ekologii kulturowej i społecznej zarówno na obszarach przemysłowych Śląska, jak i w przestrzeni różnych miast dotyczą także zagrożeń w mieście, społecznych postaw adaptacji do trudnych warunków czy niedostosowania i zjawisk patologii. Badania z zakresu antropologii miasta i ekologii kulturowej zdominowały zainteresowania badawcze w latach 2003–2008 zespołu badaczy: Ryszarda Kantora, Magdaleny Szalbot, Grzegorza Odoja, Ireny Bukowskiej-Floreńskiej, Grzegorza Błahuta, Renaty Hołdy, Grzegorza Studnickiego, Sylwii Żwak. Problematyka ta zainteresowała też Jacka Grzywę i Macieja Kurcza. Znalazła odbicie w wielu publikacjach, w tym w trzech kolejnych tomach „Studiów Etnologicznych i Antropologicznych”⁴². Zorganizowano kilka

³⁹ G. O d o j: *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*. Katowice 2007; A. P e ć: „Świat który odchodzi” – „świat który powstaje”, czyli o tożsamości kulturowej mieszkańców Ziemi Dzierżoniowskiej. „Rocznik Dzierżoniowski” 1998, s. 25–38.

⁴⁰ Zob. wykaz prac doktorskich, zamieszczony w niniejszym tomie; ponadto: K. C z e r w i e Ń s k a: *Sztuka ludowa Śląska Cieszyńskiego na przykładzie Brennej – raport z badań etnologicznych*. „Zaranie Śląskie” 2002, R. LIX, nr 5–6, s. 121–134.

⁴¹ W jej skład wchodzili: R. Kantor, I. Bukowska-Floreńska, G. Odoj.

⁴² „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 8: *Miasto – przestrzeń kontaktu kulturowego i społecznego*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a. Katowice 2004 – w tomie tym znalazły się artykuły: R. K a n t o r: *Wielokulturowość miasta. Prolegomena do badań nad zróżnicowaniem kulturowym społeczności miejskiej Krakowa* (s. 37–46); G. O d o j: *Lokalna tradycja historyczna w świa-*

konferencji obejmujących tę tematykę bądź uczestniczono w podobnych odbywających się w innych ośrodkach w Polsce.

Z omawianym tu kierunkiem dociekań badawczych łączy się także antropologia ludzizmu i ludyczności. Inicjatorem badań na szerszą skalę z tego zakresu w etnologii polskiej stał się Ryszard Kantor. Na temat zachowań ludycznych ujawniających się w różnych sytuacjach życia ludzi, obserwowanych i notowanych przez współpracujących z R. Kantorem badaczy (zob. praca doktorska Magdaleny Szalbot), zostało opublikowanych wiele opracowań⁴³; poświęcony jest

domości mieszkańców małego miasta. Przykład Sławkowa (s. 200–215); K. Czerwińska: *Rola miasta w kształtowaniu mody i gustów estetycznych wsi. Przykład Śląska Cieszyńskiego* (s. 216–225); M. Szalbot: *Przestrzenie ludyczne miast pogranicza jako przykład miejsc kontaktów kulturowych* (s. 226–238); J. Grzywa: *Zjawiska współczesnej patologii i zagrożeń społecznych w mieście* (s. 306–322); S. Żwak: *Współczesne miasto a uchwały rad europejskich* (s. 20–34); „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 9: *Problemy ekologii kulturowej i społecznej w przestrzeni miejskiej i podmiejskiej*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 2006 – w tomie tym znalazły się artykuły: I. Bukowska-Floreńska: *Adaptacja czy tworzenie ekosystemu kulturowego?* (s. 15–31); G. Błahut: *Akty symboliczne w przestrzeni zdewaluowanej. Przykład Urban exploration i graffiti* (s. 63–75); G. Odoj: „*Swój*” i „*obcy*” w przestrzeni małomiasteczkowej Sławkowa (s. 96–111); G. Studnicki: *Stowarzyszenie OS LIBERTE jako przestrzeń aktywności środowisk alternatywnych – specyfika miejsca a przestrzeń miejska na styku kultur w Czeskim Cieszynie* (s. 143–157); R. Hołda: „*Szklane domy*” – o pewnym koncepcie literackim i jego realizacji (s. 161–177); K. Czerwińska: *Ekologia kultury w kontekście sztuki samorodnej* (s. 189–197); R. Kantor: „*Złota klatka*”. *Współczesna przestrzeń konsumpcji zabawy* (s. 213–222); J. Grzywa: *Funkcjonowanie świadków Jehowy w środowisku miejskim w Polsce – analiza socjokulturowa* (s. 223–236); „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 10: *Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 2010 – w tomie tym znalazły się artykuły: I. Bukowska-Floreńska: *Przestrzeń kulturowa i społeczna miasta jako problem badawczy* (s. 19–38); R. Stoličná: *Metodologicke problémy výskumu mesta* (s. 46–52); G. Odoj: *Transformacja przestrzeni publicznej współczesnego miasta na przykładzie myślowickiego centrum* (s. 87–99); M. Kurcz: *Między wojną a pokojem. Procesy urbanizacyjne i ich skutki w południowosudańskim mieście* (s. 111–122); R. Kantor: *Nauka i wiedza w ludycznym spektaklu w przestrzeniach współczesnego miasta* (s. 191–206); M. Szalbot: *Homo ludens w przestrzeni współczesnego miasta* (s. 222–236); R. Hołda: *Miasto starych ludzi. Nowa Huta i jej mieszkańcy* (s. 326–337); K. Czerwińska: „*Ładne to miasto jest!*” *Prolegomena do badań nad estetyką miasta* (s. 363–373); J. Grzywa: *Zapomniane sacrum – cmentarze ludności niemieckiej i żydowskiej jako problem społeczno-kulturowy współczesnego miasta* (s. 386–404).

⁴³ R. Kantor: *Poważnie i na niby. Szkice o zabawach i zabawkach*. Kielce 2003; Tenże: *Zabawka militarna. Refleksje etnologa*. W: *Stymulująca terapeutyczna funkcja zabawy*. Red. M. Kiełar-Turska, B. Muchacka. Kraków 1999, s. 249–257; Tenże: *Socjalizacyjna i integracyjna funkcja zabawy w społeczeństwach wielokulturowych i wieloetnicznych*. W: *Spolecność lokalna – kultura – edukacja*. Red. J. Kosakowska-Rataj. Opole 2005, s. 145–154; M. Szalbot: *Na pograniczu sacrum i profanum. Przestrzenie ludyczne współczesnego miasta*. W: *Sfera sacrum i profanum w kulturze współczesnych miast Europy Środkowej*. Red. A. Koseski, A. Stawarz. Warszawa–Pułtusk 2004, s. 153–165; Taż: *Przestrzenie ludyczne miasta – próba typologizacji*. „*Zabawy i Zabawki*” 2007, nr 1–4, s. 103–112; H. Rusek: *Etniczne wzory ludzizmu w polskim środowisku zaolziańskim*. W: *Pogranicze. Studia społeczne*. T. 8. Red. A. Sadowski. Białystok 1999, s. 285–297; I. Bukowska-Floreńska: *Regionalny i pozaregionalny charakter gier i zabaw*.

im redagowany przez R. Kantora, ukazujący się od 1997 roku periodyk „Zabawy i Zabawki”. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom ludyzmu i ludyczności, wydawany przez Muzeum Zabawkarstwa w Kielcach. Dzięki R. Kantorowi rozwinęła się bliska współpraca ośrodka cieszyńskiego z tym Muzeum, które organizowało obozy naukowe dla studentów (w latach 1998–2002), było także współorganizatorem konferencji (w 1999 i 2004 roku).

Z problematyką współczesnych funkcji tradycji wiążą się również dociekania dotyczące różnych aspektów kultury współczesnej wsi polskiej. Prowadzone są m.in. badania – pod kierunkiem Stanisława Węglarza, mającego doświadczenie w zakresie analizy zróżnicowania ludowej kultury regionalnej w Polsce⁴⁴ – nad tradycją kulturową górali karpaccich i Lachów, zwłaszcza zaś mieszkańców wsi nowosądeckich, w tym mieszkańców Podegrodzia. W latach 2000–2008 odbywały się coroczne wakacyjne badania zespołowe, w których brali udział przebywający na praktykach terenowych studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych.

Interdyscyplinarne dyskusje badaczy nad kulturą współczesnej wsi inicjował w cieszyńskim ośrodku etnologicznym Ryszard Kantor. Próbował udowodnić, że współczesne przemiany kulturowe, choć znaczące, nie tylko odsuwają w cień tradycyjną przeszłość, ale dostosowują ją do współczesnych potrzeb człowieka. Przeszłość wywiera wpływ na mentalność człowieka, ciągle ma znaczenie dla jego świadomości tożsamości kulturowej i społecznej. Proces zmian dotyczy bardziej formy niż treści. Wyniki badań wskazują, co prawda, na negatywne skutki instytucjonalnego sterowania wsią i jej kulturą przez wiele lat powojennych, na kryzys roli dawnych wiejskich autorytetów, na potrzebę aktywizacji zbiorowości wiejskiej. Społeczność lokalna nadal jednak jest ważnym ogniwem trwałości dziedzictwa kulturowego. Wyniki tych badań i dyskusji opublikowano w czterech tomach pod redakcją Ryszarda Kantora, wydanych w latach 1995–1998, opatrzonych wspólnym podtytułem *Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej*. Do autorów prezentujących swe przyczynki do tego nurtu badawczego należą: Ryszard Kantor, Wiesława Korzeniowska, Halina Rusek, Małgorzata Kiereś, Alojzy Kopoczek, Janusz Kamocki i Irena Bukowska-Floreńska.

Kolejnym nurtem badań z zakresu roli tradycji w społeczeństwie nowoczesnym – istotnym dla ośrodka cieszyńskiego – jest religijność ludowa oraz wzory

W: *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*. Red. L. D y c z e w s k i OFMConv. Lublin 1996, s. 79–90; G. O d o j: *Zachowania ludyczne mieszkańców Jaworzynki. Tradycja i współczesność*. „Zabawy i Zabawki” 1997, nr 1–2, s. 107–119.

⁴⁴ S. W ę g l a r z: *Tutejsi i inni. Cz. 1: O etnograficznym zróżnicowaniu kultury ludowej*. W: „Łódzkie Studia Etnograficzne”. T. 36. Łódź 1997; T e n ż e: *Bliższe ojczyzny. Małopolska*. Nowy Sącz 1999; T e n ż e: *Górale i Lachy. Substancjalne a relacyjne ujęcie grupowej tożsamości*. W: *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny). Kultura i przyroda*. Red. M. G o t k i e w i c z. Nowy Targ 2005, s. 92–102; T e n ż e: *Identyfikacja lokalna w konstrukcji tożsamości kulturowej*. W: *Ich „małe ojczyzny”. Lokalność, korzenie i tożsamość w warunkach przemian*. Red. M. T r o j a n. Wrocław 2003, s. 11–22.

życia religijnego na pograniczach kulturowych i wyznaniowych. Nie tylko kontynuowano opis współczesnego obrazu obrzędowości oraz dorocznych i rodzinnych świąt, także form spędzania czasu wolnego (G. Odoj, A. Peć, K. Czerwińska, I. Bukowska-Floreńska⁴⁵), ale podjęto także analizę współczesnego stanu polskiej religijności ludowej, w aspekcie zarówno praktyk obrzędowych, jak i zachowań religijnych oraz ich znaczenia dla kształtowania norm obyczajowych⁴⁶. W ramach badań pogranicza kulturowego prowadzono badania nad znaczeniem religii w świadomości tożsamości kulturowej i narodowej na pograniczu polsko-czeskim (badania H. Rusek na Zaolziu). Podobną problematykę badawczą podjął Jacek Grzywa – jego badania, rozpoczęte w 1999 roku, dotyczyły roli religijności dla zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego wśród polskiej ludności na Ukrainie. Badaniami na temat tożsamości narodowej i religijnej mieszkańców pogranicza polsko-ukraińskiego objęto miejscowości w obwodzie lwowskim: Lwów, Czerwonograd, Sokal, Rawa Ruska, Gródek, Steniatyn. Do współpracy J. Grzywa pozyskał miejscowych księży greckokatolickich i prawosławnych, nauczycieli i pracowników Muzeum we Lwowie⁴⁷. Równoległe J. Grzywa prowadził badania nad wzorami życia wyznaniowego Łemków i sekt wyznaniowych w Polsce⁴⁸. W tym samym okresie Alicja Kujawska badała zależność nadawania imion od kultu świętych na Górnym Śląsku⁴⁹.

Badania nad religijnością rozszerzono też o zagadnienie postaw ekumenicznych ludności śląskiej, zwłaszcza na styku katolik – ewangelik. Sprzyja temu przestrzeń kulturowego współlistnienia, szczególnie na obszarze Śląska Cieszyńskiego, który „od zawsze” był szlakiem z północy na południe Europy, czego

⁴⁵ G. Odoj: *Zwyczaj i obrzędy doroczne w Sławkowie. Tradycje i współczesność*. W: *Sławków. Monografia miasta*. Red. F. Kiryk. Kraków 2001, s. 605–636; A. Peć: *Zachowania religijne i magiczne w obrzędowości wiosennej Stryszawy w Beskidzie Żywieckim*. W: „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 3: *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 1999, s. 51–58; K. Czerwińska: *Plastyka obrzędowa na Śląsku Cieszyńskim*. W: „*Ludzie i Kultury*”. T. 1..., s. 229–243; I. Bukowska-Floreńska: *Die kultur des religiosen Feierns In schlesischen Familien*. In: *Festkultur im Wandel. Ein interkultureller zwischen Polen und Österreich*. Hrsg. A. Grausgruber, K. Zapotoczky, L. Dyczewski. Linz 1998, s. 93–108.

⁴⁶ I. Bukowska-Floreńska: *Normy zachowań, wartości etyczne i estetyczne w tradycji śląskiej religijności ludowej*. W: „*Rocznik Muzeum w Gliwicach*”. T. 15. Gliwice 2000, s. 651–686.

⁴⁷ J. Grzywa: *Religijność mieszkańców pogranicza polsko-ukraińskiego, na przykładzie rejonu sokalskiego*. W: *Pogranicze etniczne w Europie*. Red. K. Krzysztofek, A. Sadowski. Białystok 2001, s. 191–202; Tenże: *Postawa mieszkańców pogranicza ukraińsko-polskiego wobec niektórych zagrożeń związanych z ich tożsamością*. W: *Obywatelstwo i tożsamość w społeczeństwach różnicowanych kulturowo i na pograniczach*. T. 2. Red. M. Bieńkowska-Ptasznik, K. Krzysztofek, A. Sadowski. Białystok 2006, s. 95–106.

⁴⁸ Tenże: *Religijność Łemków w Polsce. Raport z badań*. W: „*Rocznik Nowosądecki*”. Nowy Sącz 1999; Tenże: *Religijność świadków Jehowy w Polsce*. „*Nomos. Kwartalnik Religioznawczy*” [Uniwersytet Jagielloński] 1998, nr 22/23, s. 117–133.

⁴⁹ A. Kujawska: *Imię jako nazwa i znak*. „*Zaranie Śląskie*” 2003, R. LX, nr 7–8, s. 235–244; zob. wykaz prac doktorskich, zamieszczony w niniejszym tomie.

miejscowa ludność jest świadoma. Dla tutejszych antropologów kultury oczywiście stały się zatem badania dotyczące poszukiwania źródeł wspólnego, europejskiego dziedzictwa kulturowego, tkwiących właśnie w zjawisku ekumenizmu. Badaniami tymi kierowali ks. Józef Budniak i Halina Rusek. W 1999 roku zorganizowali zespołowe badania z udziałem studentów, które pogłębiano w kolejnych latach, publikując zebrane materiały⁵⁰.

Kulminacją zainteresowania problematyką religioznawczą stały się dyskusje prowadzone – zgodnie z utrzymaną później tradycją – w szerszym gronie badaczy z innych ośrodków naukowych, na konferencji na temat *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych* (1997)⁵¹.

Badaniami nad tradycyjną polską kulturą ludową na tle środkowoeuropejskim zajmuje się zespół skupiony wokół Zygmunta Kłodnickiego, który jest kontynuatorem dociekań związanych z rejestrowaniem relikwów tejże kultury⁵² i mapowaniem zasięgów wybranych jej elementów. Badania te zmierzają do wyjaśnienia genezy tradycyjnej kultury ludowej. Z. Kłodnicki jako kontynuator szkoły kulturowo-historycznej w swych dociekaniach nadal chętnie stosuje – obok metody monograficznej – rzadko już dziś wykorzystywaną metodę etnogeograficzną oraz metodę historyczną z postępowaniem retrogresywnym, zwaną też metodą retrogresywną, które starał się wyjaśniać i propagować w swoich publikacjach⁵³. „Polski Atlas Etnograficzny” redagowany najpierw (lata pięćdziesiąte XX wieku) przez profesora Józefa Gajka, później Janusza Bogdanowicza we Wrocławiu,

⁵⁰ Ks. J. B u d n i a k: *Jedność Europy – wspólne dziedzictwo kulturowe i religijne*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 3..., s. 317–324; T e n ż e: *Ekumenizm na Śląsku Cieszyńskim na przełomie wieków*. W: *Pojednajcie się... Materiały z sesji naukowej: „Pastoralny i społeczno-kulturowy wymiar ekumenizmu na Śląsku Cieszyńskim”*. Red. ks. J. B u d n i a k, H. R u s e k. Cieszyn 2000, s. 69–79; T e n ż e: *Rola Kościołów w kształtowaniu tożsamości Śląska Cieszyńskiego*. W: *Chrystus i jego Kościół*. Red. M.J. U g l o r z. Bielsko-Biała 2000, s. 185–195; H. R u s e k: *Ekumenizm w społecznościach lokalnych na przykładzie pogranicza polsko-czeskiego*. W: *Pojednajcie się...*, s. 149–157; T a ż: *Wzory religijności w polskich rodzinach na Zaozniu*. W: *Die Konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności*. Red. P. C h m i e l, J. D r a b i n a. Rattigen 2000, s. 309–321.

⁵¹ Odnotowana m.in. w roczniku „Anthropos”; zob. J.J. P a w l i k: *Religiosité populaire sur les territoires frontaliers, culturels et ethnique*. „Anthropos” 1998, nr 1/3, s. 224.

⁵² Z. K ł o d n i c k i: *Zróźnicowanie tradycyjnej kultury w Polsce a zachodnie wpływy cywilizacyjnej*. W: *Regiony rubieże granice. Tom w darze dla Profesora Mariana Pokropka*. Warszawa 2005, s. 31–70; T e n ż e: *Dolny Śląsk na tle ziem Polski w świetle tradycyjnej kultury materialnej*. W: *Śląsk, Schlesien, Slezsko. Przenikanie kultur*. Red. Z. K ł o d n i c k i. Wrocław 2000, s. 93–111.

⁵³ T e n ż e: *Zastosowanie metody etnogeograficznej do badań nad przysłowiami*. W: *Folklorystyczne i antropologiczne opisanie świata. Księga ofiarowana profesor Dorocie Simonides*. Red. T. S m o l i Ń s k a. Opole 1999, s. 71–81; T e n ż e: *Etnologiczne aspekty metody retrogresywnej „Lud”*, T. 83: 1999, s. 47–57; T e n ż e: *Metoda retrogresywna jako metoda interdyscyplinarna. Przyczynek metodologiczny*. W: *Etnos a materialna kultura*. Red. E. K r e k o v i ć. Bratislava 2000, s. 84–92; T e n ż e: *Metoda geograficzna i retrogresywna w badaniach nad genezą tradycyjnej kultury*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 5..., s. 153–166.

z kwestionariuszami badawczymi opracowanymi w tym okresie, służy studentom do zapoznania się z tego rodzaju formą badań, sposobem ich opracowania i interpretacji. Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego, staraniem Z. Kłodnickiego, po podpisaniu umowy między Instytutem Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie a ówczesną Filią Uniwersytetu Śląskiego od 1998 roku stało się depozytem Zakładu Etnologii, dziś – Zakładu Etnologii i Geografii Kultury. Z. Kłodnicki kontynuuje współpracę z badaczami z Internationale Europäische Ethnokartographische Arbeitsgruppe w Bonn i Słowiańskiego Atlasu Etnologicznego przy Komitecie Słowistycznym w Bratysławie. Publikuje zarówno opracowania związane z komentowaniem materiału atlasowego⁵⁴, jak i syntezy, udowadniając niezwykłą wartość tego materiału⁵⁵, bądź opracowania problemowe⁵⁶. Kontynuacja badań atlasowych związana jest z uzupełniającymi stan wiedzy współczesnej badaniami terenowymi, przede wszystkim zaś z opracowywaniem i publikowaniem komentarzy do „Polskiego Atlasu Etnograficznego”. Opublikowane w latach 2004–2008 komentarze autorstwa Anny Drożdż i Agnieszki Pieńczak, pod redakcją Z. Kłodnickiego, stanowią opisowe uzupełnienie wydanych wcześniej zbiorów map⁵⁷. Przedmiotem studiów szczegółowych są: wybrane elementy kultury materialnej i duchowej, takie jak zwyczaje i obrzędy weselne, pomoc sąsiedzka, analiza wątków demonologicznych, tradycyjny folklor oraz geografia tradycyjnej kultury w Polsce na tle środkowoeuropejskim. Badania te prowadzi się w wybranych wsiach na terenie Polski, na pograniczu polsko-czeskim i polsko-słowackim⁵⁸, a ostatnio podjęto je również na Żuławach. Badania w Europie Środkowej, przede wszystkim na terenie Słowacji prowadzi Rastislava

⁵⁴ T e n ż e: *Transport siłami ludzkimi*. W: „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego”. T. 4: *Transport i komunikacja lądowa*. Wrocław 1997; T e n ż e: *Kultura duchowa i społeczna wsi dolnośląskiej w świetle map Atlas der Deutschen Volkskunde*. W: *Śląsk, Schlesien, Szelsko...*, s. 43–68.

⁵⁵ T e n ż e: *Tradycyjne rybołówstwo śródlądowe w Polsce. Zarys historii sposobów, narzędzi i urządzeń rybackich w świetle metody retrogresywnej*. Wrocław 1992.

⁵⁶ T e n ż e: *Kulturströmungen zwischen Elbe und Weichselstromgebiete in den letzten Jahrhunderten*. V: *Evropský kulturní prostor – jednota v rozmanitosti*. Red. J. Wařeka et al. Praha 1997, s. 105–108.

⁵⁷ A. D r o Ź d Ź, A. P i e Ń c z a k: *Zwyczaje i obrzędy weselne. Od załotów do ślubu cywilnego*. W: „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego”. T. 8, cz. 1. Red. Z. Kłodnicki. Wrocław–Cieszyn 2004; A. P e Ń c z a k: *Zwyczaje i obrzędy weselne. Rola i znaczenie swata w kojarzeniu małżeństw*. W: „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego”. T. 8, cz. 2. Red. Z. Kłodnicki. Wrocław–Cieszyn 2007.

⁵⁸ A. D r o Ź d Ź: *Etnograficzny aspekt badań nad polską obrzędowością weselną na przykładzie analizy pomocy w przygotowaniu tradycyjnego pieczywa – korowaja*. W: *Kultura i przestrzeń. Dawne i nowe krajobrazy kulturowe w Polsce i na Słowacji*. Red. A. Drożdż, Z. Kłodnicki. Katowice 2007, s. 33–46; T a ż: *Dziki rośliny jadalne – materiały, mapy i opracowania tekstowe Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego*. W: *Dziki rośliny jadalne. Zapomniany potencjał przyrody*. Red. Ł. Ł u c z a j. Materiały z konferencji Przemysł–Bolestraszyce, 13 września 2007 r. Bolestraszyce 2008, s. 109–124; A. P i e Ń c z a k: *Symboliczno-magiczne znaczenie wody w tradycyjnej kulturze wsi polskiej*. W: *Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2*. Sosnowiec 2003, s. 382–389.

Stoličná. Dotyczą one życia codziennego, w tym głównie pożywienia, zwyczajów, także problemów transformacji kulturowej⁵⁹.

Do osiągnięć omawianego tu zespołu należy m.in. udział w redagowaniu (Zygmunt Kłodnicki i Rastislava Stoličná) wspólnie z uczonymi czesкими i słowackimi międzynarodowego czasopisma naukowego „Etnologia Europae Centralis. Časopis pro národopis střední Evropy”, poświęconego etnologii Środkowej Europy, sygnowanego miejscem wydania Brno—Cieszyn. Począwszy od numeru siódmego, który ukazał się w 2005 roku, pismo wydawane jest dzięki staraniom Z. Kłodnickiego przez Uniwersytet Śląski. Na jego łamach zamieszczane są artykuły w językach: czeskim, słowackim, polskim i niemieckim. Te internetniczne studia, finansowane przedtem ze środków prywatnych (Ph. Dr. Jana Součka), aktualnie przez Uniwersytet Śląski, umożliwiają wzajemne informowanie się etnologów w Środkowej Europie o prowadzonych badaniach, metodach i interpretacjach kultury. W prowadzenie badań atlasowych wdrażani są studenci etnologii, nie tylko w ramach seminarium magisterskiego, ale także obozów naukowych.

Badania nad mniejszościami etnicznymi oraz społeczeństwami i kulturami pozaeuropejskimi nie są, co prawda, tak szeroko rozwinięte, jak inne, niemniej i tu odnotowano pewne osiągnięcia indywidualne. Penetracje terenowe i archiwalne objęły tradycje kulturowe polskich Żydów, Cyganów, Łemków oraz orientalnych grup polskich. Badania społeczności pozaeuropejskich prowadzono we współczesnej Afryce i na Bliskim Wschodzie. Początkowo były to badania nad tożsamością kulturową i etniczną Żydów zamieszkujących Dzierżoniów i okolice, prowadzone pod kierunkiem Andrzeja Pecia, w ramach obozów naukowych studentów etnologii, z udziałem członków Koła Naukowego. Badania te realizowano w latach 1997–1999, po 10 dni co roku, w grupach 16-osobowych. Podjął je już wcześniej A. Peć indywidualnie (od 1993 roku), poszerzając je o penetracje prowadzone w 1994 roku w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej wśród Żydów emigrantów z Dzierżoniowa⁶⁰. Badania o podobnym charakterze, pogłębione jednak o aspekt historyczny i warsztat badawczy historyka, od wielu lat prowadzi Janusz Spyra, związany z etnologią od 2007 roku. Wniósł do wiedzy o kulturze społecznej i duchowej polskich Żydów wyniki swoich badań archiwalnych, dotyczące dróg społecznego awansu, dokumentacji związanej z obrzędo-

⁵⁹ Np. R. Stoličná: *Slovenský rok. Receptár na dni vedné i pôstne*. Martin 2004; T a ż: *Jedlo ako kľúč ku kultúre*. Martin 2004; T a ż: *Metódy Metódy ciele etnologického výskumu kulinárnych tradícií na Slovensku*. „Národopisní revue” 2004, roč. XIV, č. 4, s. 195–202; T a ż: *Obec v transformácii. Metamorfozy jednej podhorskej dediny*. V: *Vidiek v procese transformácie. Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regionu*. Red. O. D a n g l o w á. Bratislava 2005, s. 27–36; R. Stoličná, M. Benža, P. Slavkowský: *Stravovanie a strava*. V: *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe*. Nadlak 2006, s. 58–79, 225–235; również podobne tomy dotyczące: obyczajów rodzinnych, doroczných, tańca.

⁶⁰ A. Peć: *Mniejszość etniczna w społeczeństwie nowoczesnym. Informacja z badań tożsamości społeczno-kulturowej Żydów polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 2..., s. 363–373.

wością rodzinną, i gminami wyznaniowymi⁶¹. Rozpoczął też badania nad Cyganami. Orientalne grupy polskie badał Janusz Kamocki⁶².

Badania nad społecznościami pozaeuropejskimi prowadzone są na terenie Afryki i na Bliskim Wschodzie, zarówno wśród postplemiennych społeczności wiejskich, jak i w społecznościach miejskich. Badania te realizują Maciej Kurcz i Lucjan Buchalik (zatrudniony na umowę zlecenie od 1995 roku), którzy zapoczątkowali je jako studenci w latach dziewięćdziesiątych, uzyskując na podstawie zebranego materiału w czasie badań w Afryce magisterium i doktorat z etnologii⁶³.

Maciej Kurcz, który jest także archeologiem, swoje penetracje terenowe podjął, najpierw biorąc udział w polskich ekspedycjach archeologicznych w Sudanie Północnym. W tym samym czasie i później, w latach 2003–2004, po otrzymaniu grantu KBN, prowadził na tym terenie indywidualne badania etnologiczne nad życiem codziennym wsi północnosudańskiej i nad procesami jej transformacji oraz nad problemami religijnymi⁶⁴. Dalsze badania, przygotowywane w latach 2005–2006 i podjęte w latach 2007–2008, realizowane w ramach kolejnego grantu, dotyczyły *Dżuby – ośrodka kultur i konfliktów*. Projekt ten, aktualnie realizowany, dotyczy badań terenowych, prowadzonych indywidualnie przez M. Kurcza w Sudanie Południowym. Zakłada on etnologicznie zorientowaną charakterystykę społeczności miejskiej w czasie gruntownych przeobrażeń kulturowych po zakończeniu wojny domowej⁶⁵. Równolegle M. Kurcz zajmuje się (wraz ze studentami,

⁶¹ J. S p y r a: *Drogi społecznego awansu Żydów na prowincji w monarchii habsburskiej (na przykładzie Adolfa Landsbergera von Friedeck)*. V: *Šlechtic podnikatelem – podnikate šlechticem. Šlechta podnikani v esach zemich v 18.–19. století*. Red. A. Z a ě i c k ý, J. B r ň o v j á k. Ostrava 2008, s. 287–297; T e n ż e: *Żydowskie metryki i inne akta dotyczące rejestracji urodzin, ślubów i zgonów Żydów na terenie (byłego) Śląska Austriackiego (1784–1945)*. W: *Archiwa i archiwalia górnośląskie. Materiały źródło- i archiwoznawcze*. T. 1. Red. E. D ł u g a j c z y k, W. D o j n i c z e k. Katowice 2007, s. 106–139; T e n ż e: *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742–1918)*. Katowice 2008.

⁶² Zob. artykuły w tym tomie.

⁶³ M. K u r c z: *Życie codzienne wsi północnosudańskiej*. [Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Leszka Dziegła na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kraków 2004]; L. B u c h a l i k: *Więź braterstwa u ludów Dogon i Kurumba jako wynik wspólnoty losów i kultury*. [Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Ryszarda Forbricha na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Poznań 2008].

⁶⁴ M. K u r c z: *Wiejska zagroda północnego Sudanu*. „Lud”, T. 87: 2003, s. 267–287; T e n ż e: *The Contemporary Dhikr – Different Aspects of the Sudanese Religion Expression*. „Africana Bulletin”, Vol. 52: 2004, s. 67–85; T e n ż e: *Współczesny zikr – różne oblicza sudańskiego mistycyzmu*. W: *Wokół IV katarakty. Społeczności wiejskie nad środkowym Nilem przed wielką zmianą*. Red. M. Z a b e k. Warszawa 183–195; T e n ż e: *North-Sudanese Village on the Verge of Transformations*. „Africana Bulletin” 2006, s. 55–85; T e n ż e: *Za trzecią kataraktą. Życie codzienne wsi północnosudańskiej*. Wrocław–Kraków 2007.

⁶⁵ T e n ż e: *Pokój za ropę. Wojna domowa w Sudanie – koniec najdłuższego konfliktu w dziejach postkolonialnej Afryki?* „Arkana” 2005, R. 63, nr 4, s. 161–169; T e n ż e: *Dżuba – ośrodek kultur i konfliktów. Raport z pierwszego sezonu badawczego w mieście południowosudańskim*. „Biuletyn Afrykanistyczny” 2007, nr 25, s. 91–109.

w ramach obozów naukowych) studiami nad diasporą kurdyjską na terenie Polski, współpracując z Kurdyjskim Centrum Informacji i Dokumentacji w Krakowie. Jego badania na terenie Sudanu Północnego i Południowego trwały łącznie 8 lat (w tym 5 lat w czasie zatrudnienia na Uniwersytecie Śląskim).

Lucjan Buchalik prowadzi swoje badania od ponad 20 lat, w tym 13 lat pozostając pracownikiem cieszyńskiego ośrodka. Organizuje coroczne wyjazdy, często zespołowe (współpracuje z Jackiem Łopottem z Muzeum w Szczecinie), w których biorą udział studenci etnologii z Cieszyna (w 1999 roku Marta Włodarska), Poznania i Warszawy. Badania prowadzone są na terenie Afryki Zachodniej w Republice Mali, na obszarze Falezy Bandiagary, we wsiach plemion Dogonów, Bobo i Kurumba⁶⁶. Przedmiotem badań były dotąd dzieje osadnictwa w Falezach Bandiagary oraz problemy etniczne tych obszarów⁶⁷. L. Buchalik zebrał bogaty materiał opisowy i fotograficzny obrazujący współczesny stan zachowanej kultury i przejawy tradycji z zakresu zarówno kultury materialnej – budownictwa, pożywienia, jak i kultury duchowej – religijności i obrzędów, twórczości artystycznej, w tym przede wszystkim sztuki ludowej (strój, rzeźba, biżuteria, instrumenty muzyczne), oraz kultury społecznej – życie rodzinne i codzienne życie społeczne (plemię, wieś), więzi społeczne. Materiały te częściowo zostały zamieszczone w publikacjach, m.in. opublikowane w barwnym, albumowym wydawnictwie (z opisowym komentarzem autorskim)⁶⁸. Znalazły się też w archiwum i zbiorach muzealnych w Muzeum Miejskim w Żorach, specjalizującym się w tej tematyce. Studenci etnologii Uniwersytetu Śląskiego w żorskim Muzeum odbywają praktyki i ćwiczenia, poznając kulturę wybranych społeczności pozaeuropejskich. Badania Lucjana Buchalika są finansowane z różnych źródeł – badacz otrzymuje subwencje z Urzędu Miejskiego w Żorach (który wspierał także obozy naukowe) oraz od sponsorów prywatnych. Pomoc organizacyjną na miejscu zapewniają prezydent Republiki Mali Alpha Oumar i jego żona Adam Ba Konare, zadowoleni z zainteresowania badaczy polskich ich państwem.

W latach 1995–2005 prowadzono także badania nad folklorem muzycznym i instrumentarium ludowym; wówczas ośrodek cieszyński jako jedyny w Polsce posiadał taką specjalizację. Ten obszar badawczy jest domeną nielicznego grona specjalistów z uwagi na konieczność łączenia tu profesjonalnego przygotowania nie tylko etnologicznego, lecz także muzycznego. Badania z tego zakresu prowadzili Krystyna Turek i Alojzy Kopoczek, wywodzący się z folklorystycznej i etnomuzykologicznej szkoły Adolfa Dygacza, a później kontynuowali ich uczniowie – Magdalena Szyndler i Janusz Zięba.

⁶⁶ L. Buchalik: *Narodziny u Kurumbów*. „Lud”, T. 85: 2001, s. 223–238; L. Buchalik, J. Łopot: *Sprawozdanie z realizacji programów badawczych „Lurum 2000” oraz „Atacora – Lurum 2001” i „Yoro 2002”*. W: „Ludzie i Kultury”. T. 1..., s. 69–82.

⁶⁷ Tenże: *Osadnictwo w Falezach Bandiagary i jego dzieje*. W: „Ludzie i Kultury”. T. 1..., s. 15–32.

⁶⁸ L. Buchalik: *Kolorowy Sahel, Mali, Burkina Faso*. Żory 2000.

Krystyna Turek zajmowała się wówczas folklorem słowno-muzycznym na Śląsku jako regionie pogranicza, koncentrując się głównie na zwyczajach i obrzędach przedpogrzebowych i pogrzebowych⁶⁹. Oprócz opisu, tradycji, procesu zmian i współczesnego stanu, zapisu tekstów i nut pieśni przeprowadziła szczegółową analizę funkcjonalną i morfologiczną tekstów i melodii ludowych. Jej komentarze i noty dokumentacyjno-porównawcze pozwalają na określenie charakterystycznych cech, decydujących o stylistyce regionalnej, ważnej dla kultury religijnej, obyczajowej i muzycznej. Kontynuując dawne etnologiczno-folklorystyczne zainteresowania badawcze dotyczące kołędowania, zwracała uwagę na jego treści apokryficzne i życzeniowe⁷⁰, co może okazać się przydatne w szerszych analizach antropologicznych.

Badania nad polskim instrumentarium ludowym w latach 1995–2005, w okresie swej pracy w etnologicznym ośrodku cieszyńskim, realizował Alojzy Kopoczek. Jego badania – prowadzone na obszarze polskich Karpat, w Beskidzie Śląskim i Żywieckim – pierwotnie obejmowały szeroki wachlarz dawnych i współczesnych instrumentów ceramicznych na terenie całej Polski⁷¹. Przedmiotem jego badań były też cymbały, znane z literatury pięknej i wzmiankowane w historycznej, w relacjach dotyczących „życia ludowego”. Po raz pierwszy jako przedmiot badań etnomuzykologa nie tylko zostały opatrzone opisem konstrukcji, sposobu użytkowania i funkcji społeczno-kulturowych w przeszłości (relikty), ale wyznaczono im zasięg występowania na styku różnych kultur jako świadectwo ich przenikania się⁷². Odwołując się do źródeł archiwalnych zgromadzonych jeszcze na początku XX wieku przez K. Moszyńskiego, do kultury ludowej Słowian, archiwów muzealnych oraz do materiałów z własnych badań terenowych, A. Kopoczek wypracował własną wzorcową strategię badawczą, łącząc orientację historyczno-geograficzną z nachyleniem komparatystycznym, systematycznym i funkcjonalnym. Uwzględniał w niej zarówno aspekt historyczny badanego zjawiska, jak i diagnozę stanu współczesnego. Jego opracowania – zawierające systematyczne opisy instrumentów, ich typologię⁷³, zasięg występowania –

⁶⁹ K. Turek: *Współczesne obrzędy przedpogrzebowe społeczności lokalnych Górnego Śląska*. W: *Problemy współczesnej tautologii. Medycyna. Antropologia kultury. Humanistyka*. Red. J. Kolbuszowski. Wrocław 1997, s. 437–445; Tąż: *Religijność ludowa czasu śmierci (na przykładzie społeczności lokalnych Górnego Śląska)*. W: *Folklorystyczne i antropologiczne opisanie świata. Księga ofiarowana Profesor Dorocie Simonides*. Red. T. Smolińska. Opole 1999, s. 135–142.

⁷⁰ Tąż: *Kołędy apokryficzne w śląskich źródłach folklorystycznych*. „Literatura Ludowa” 1997, nr 1, s. 15–27.

⁷¹ Szczegółowe informacje w: I. Bukowska-Floreńska: *Etnologia na Górnym Śląsku – twórcy i spadkobiercy...*, s. 49.

⁷² A. Kopoczek: *Cymbały na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Kultura ludowa na pograniczu*. Red. K.D. Kadłubiec. Katowice 1995, s. 113–120.

⁷³ Tąż: *Ludowe instrumenty muzyczne polskiego obszaru karpackiego. Instrumenty dęte*. Rzeszów 1996; Tąż: *Instrumentarium i ludowa muzyka instrumentalna Śląska Cieszyńskiego i Żywieckiego dawniej i dziś*. W: *Bogaci tradycją. Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej*. Red. R. Kantór. Kielce 1996, s. 85–96.

opierają się na tezie, że instrumentarium ludowe jako efekt wytwórczości, a zarazem „narzędzie” umożliwiające twórcze i odtwórcze uprawianie muzyki jako twórczości ludowej jest ciągle żywym zjawiskiem kulturowym⁷⁴, swoistym świadectwem tożsamości kulturowej ludu, a także egzemplifikacją wzajemnych, międzyregionalnych oddziaływań kulturowych, co potwierdzają materiały zebrane na obszarze Karpat Polskich⁷⁵ (zob. karty opisu instrumentów i map w archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego PAN, obecnie w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej na Uniwersytecie Śląskim).

Problematyka badawcza związana z funkcją dziedzictwa kulturowego rozwinęła się w ośrodku cieszyńskim w odpowiedzi na konkretne zapotrzebowanie środowisk lokalnych w Polsce, zwłaszcza samorządów terytorialnych (na co zwrócili uwagę Z. Kłodnicki i R. Kantor⁷⁶) oraz instytucji oświaty. Zbiegło się to z reorganizacją szkolnictwa oraz wprowadzeniem do szkół tzw. ścieżki międzyprzedmiotowej *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*. Etnolodzy cieszyńscy – opierając się na dorobku naukowym etnologii polskiej oraz na własnym doświadczeniu – nie tylko dokonali analizy dotychczasowej praktycznej realizacji procesu edukacji zgodnie z projektem *Bliższe ojczyzny* (S. Węglarz⁷⁷), ale próbowali wskazać nauczycielom i działaczom regionalnym drogę samodzielnego gromadzenia wiedzy o miejscu pochodzenia, zamieszkania – o miejscowości i regionie (Z. Kłodnicki⁷⁸). Inicjowali opracowanie materiałów metodycznych i redagowali wydawnictwa etnologiczne dla oświaty (G. Odoj, A. Peć⁷⁹).

⁷⁴ Tenże: *Świat ludowych, dziecięcych narzędzi dźwiękowych*. W: *Dziecko w świecie muzyki. Nauczyciele – nauczycielom*. Red. B. Dymara. Kraków 2000, s. 105–120.

⁷⁵ Tenże: *Z badań nad instrumentami muzycznymi w Karpatach polskich*. (Uwagi metodologiczne). Katowice 1995; Tenże: *Narzędzia dźwiękowe południowo-wschodniej Polski w granicach I Rzeczypospolitej. Przegląd problematyki w świetle dzieł wszystkich Oskara Kolberga*. W: *W kręgu badań nad folklorem*. Red. A. Kopiczek, K. Ruszel. Rzeszów 1995, s. 139–157.

⁷⁶ Z. Kłodnicki: *Rola dziedzictwa w kształtowaniu postaw osobowości społeczności lokalnych*. W: *Krajowy kongres kultury wsi*. Red. A.J. Omelaniuk. Wrocław–Ciechanów 1997, s. 145–150; R. Kantor: *Przedsiębiorczość w świetle historii i antropologii kulturowej*. W: *Przedsiębiorcy miasta – przedsiębiorczość w mieście*. Red. E. Nycz. Opole 1999, s. 53–62.

⁷⁷ S. Węglarz: *Bliższe ojczyzny. Małopolska*. Nowy Sącz 1999; Tenże: *Edukacja regionalna w Małopolsce na przykładzie Nowosądeckiego*. W: *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*. Red. S. Bednarek. Wrocław 1999.

⁷⁸ Z. Kłodnicki: *O sposobach gromadzenia materiałów z zakresu regionalnego dziedzictwa kulturowego*. W: *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe...*, s. 72–93.

⁷⁹ Np.: *Dziedzictwo kulturowe – edukacja regionalna (1). Materiały pomocnicze dla nauczycieli*. Dzierżoniów 2000.

Podsumowanie Plany i projekty badawcze

Etnologów i antropologów ośrodka cieszyńskiego na Uniwersytecie Śląskim łączy nie tylko wspólna działalność dydaktyczna, ale przede wszystkim wspólne zainteresowania naukowe, choć nieco różnią się ich warsztaty metodologiczne. Nie wszyscy zrezygnowali z monograficznych opisów, ciągle przecież przydatnych przy pełnej dokumentacji zjawisk kulturowych, czy metod historycznej i biograficznej, do których też nadal się sięga. Częściej stosuje się jednak inne metody, znane dziś w naukach etnologicznych.

Obszarem zainteresowań badawczych cieszyńskich etnologów są przede wszystkim: współczesne zjawiska społeczne i kulturowe, w tym funkcjonowanie tradycji w społeczeństwie nowoczesnym, czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, mające znaczenie dla kontynuowania tradycji bądź dla zmiany i tworzenia nowych wartości kulturowych, postawy społeczne wobec tradycji i wobec innowacji, mające znaczenie dla systemu wartości i poczucia tożsamości społecznej i kulturowej (w tym narodowej, regionalnej, lokalnej), zwłaszcza na pograniczach kulturowych i etnicznych. Przedmiot obserwacji stanowią także konflikty społeczne, procesy integracji bądź dezintegracji oraz problemy związane z adaptacją w degradowanym przez człowieka środowisku przyrodniczym, społecznym i kulturowym (ekologia kultury).

W strategii badawczej przyjmuje się postępowanie polegające na stosowaniu podejścia integralnego przez stosowanie różnych, wspomagających się metod badawczych. Nie tylko diagnozuje się istniejący stan rzeczy, ale docieka się również genezy, funkcji, miejsca w systemie kulturowym (strukturze), wartości symbolicznych i humanistycznych. Kulturę bada się jako system, a jej aspekty – w kontekście całości (stąd badaczom bliższe jest podejście funkcjonalno-strukturalne i semiotyczne niż tradycyjne badania atlasowe). Niemalże znaczenie dla realizacji badań ma fakt, iż ich celem coraz częściej jest nie tylko potrzeba poznawcza i dokumentacyjna, lecz również teoria i praktyka.

Starając się scharakteryzować nauki i dydaktyczny dorobek etnologicznego ośrodka cieszyńskiego, starano się zwrócić uwagę na niełatwe etapy jego rozwoju, podkreślić też fakt łączenia różnych zainteresowań badawczych. Ośrodek podjął współpracę interdyscyplinarną z innymi ośrodkami w kraju i za granicą. W dorobku cieszyńskich etnologów znajdują się – oprócz licznych publikacji indywidualnych – dwie, o utrwalonej już renomie, serie wydawnicze: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” oraz „Europea Centralis. Časopis pro národopis středni Evropy”. Już na początku istnienia ośrodka, kierując się koniecznością zaspokojenia potrzeb dydaktycznych, dokonano reedycji historycznych już wydawnictw: dwóch skryptów Kazimierza Moszyńskiego poświęconych ludom zbie-

racko-łowieckim i pasterskim oraz podręcznika antropologii Edwarda Burnetta Tylora⁸⁰.

Choć Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej na Wydziale Etnologii i Nauk o Edukacji na Uniwersytecie Śląskim należy do najmłodszych etnologicznych ośrodków uniwersyteckich w Polsce, zarysowała się już pewna jego specyfika, nie tylko z racji środkowoeuropejskiego położenia geograficznego, co niewątpliwie ma znaczenie. Specyfika ta polega przede wszystkim na zainteresowaniach badawczych zespołu ludzi w nim skupionych, a mianowicie zainteresowaniu problematyką pogranicza kulturowego i etnicznego oraz współczesną rolą tradycji w życiu społeczności nowoczesnych. Współczesna rzeczywistość społeczna i kulturowa oraz etnologiczna tradycja badawcza śląskiego regionu, doceniana przez tutejszy zespół etnologów/antropologów kulturowych oraz folklorystów, stanowi bazę nie tylko dla dociekań naukowych, ale też dla ukierunkowania dydaktyki uniwersyteckiej.

Mając na uwadze dotychczasowe doświadczenia i ugruntowaną w pewnym sensie specyfikę badawczą, opracowano plany na najbliższą przyszłość, związane z obszarami dociekań bliskimi zainteresowaniom zarówno większości członków zespołu, jak i z indywidualnie realizowanymi pracami awansowymi. Wśród realizacji zespołowych na pierwszy plan wysuwa się kilkuletni projekt badawczy *Dziedzictwo kulturowe jako klucz do tożsamości pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim*, którego koordynatorami są profesorzy Halina Rusek i Zygmunt Kłodnicki. W projekcie, który ma charakter interdyscyplinarny, zamierzają uczestniczyć nie tylko etnolodzy i antropolodzy kulturowi, ale także pedagodzy i socjologodzy z całego Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie. Wyodrębniono w nim trzy sfery badań: etnologiczną, historyczno-socjologiczną i pedagogiczną. Projekt ma bowiem na celu określenie, w jaki sposób dziedzictwo kulturowe obecne jest w świadomości mieszkańców regionu. Dotychczasowe badania potwierdzają, że teraźniejszość pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim ma swoje początki w przeszłości, a oryginalne tutejsze dziedzictwo kulturowe jest kluczem do stworzenia swoistego społeczno-kulturowego portretu indywidualnych oraz zbiorowych tożsamości tej przestrzeni.

Ku nowej tożsamości społecznej i kulturowej zmierzają górnośląskie miasta przemysłowe, bazujące na industrialnej tradycji kulturowej, stąd dociekania badawcze dotyczące funkcji tradycji w społecznościach nowoczesnych i postindustrialnych mają swoje uzasadnienie. Badania przemian kulturowych miast i postindustrialnych obszarów przemysłowych, kultury społeczności podmiejskich oraz zainteresowanie problematyką związaną z ekologią społeczną i kulturową, także określenie perspektyw badań etnologiczno-antropologicznych na obszarze całego

⁸⁰ K. Moszyński: *Ludy zbieracko-łowieckie*. Cieszyn 1996 [wyd. 1. Kraków 1951]; Tenże: *Ludy pasterskie*. Cieszyn 1996 [wyd. 1. Kraków 1953]; E.B. Tylor: *Antropologia. Wstęp do badań człowieka i cywilizacji*. Cieszyn 1997. [Przedruk wyd. 4. Tłum. A. Bąkowska. Przedmowa L. Krzywiski. Warszawa 1923].

Śląska nadal są w kręgu zainteresowań zespołu badawczego z cieszyńskiego ośrodka (głównie: Irena Bukowska-Floreńska, Grzegorz Odoj, Marian G. Gerlich). Kontynuowane też będą badania społeczności postplemiennych, zwłaszcza miejskich, w Afryce (Maciej Kurcz i Lucjan Buchalik). Planuje się również kontynuację zapoczątkowanych w 2008 roku penetracji badawczych wśród wywodzącej się z Polski społeczności jednej ze wsi serbskich (Katarzyna Marcol i Jan Kajfosz).

Plany badawcze uwzględniają ponadto kontynuację prac związanych z dokumentacją tradycyjnej kultury ludowej Polski, m.in. dalsze prace związane z opracowywaniem komentarzy do „Polskiego Atlasu Etnograficznego” i towarzyszące im terenowe prace uzupełniające.